PARI project
PARTICIPATORY APPROACH FOR ROMA INCLUSION

Ghid de instruire

ÎMPUTERNICIREA COMUNITĂȚILOR:

Abordări participative pentru promovarea incluziunii sociale a romilor prin intermediul religiei

PARI project
PARTICIPATORY APPROACH FOR ROMA INCLUSION

Împuternicirea comunităților: Abordări participative pentru promovarea Incluziunii sociale a romilor prin intermediul religiei

Ghid de instruire

Sibiu, 2024

Declinarea responsabilității

Ghidul actual a fost realizat de echipa de cercetare PARI. Constatările, interpretările și concluziile exprimate în acest document nu reflectă neapărat punctul de vedere al Norway Grants, UEFISCDI, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu sau al guvernelor țărilor pe care le reprezintă. Universitatea Lucian Blaga din Sibiu nu garantează acuratețea datelor incluse în acest document. Acest raport nu reprezintă în mod necesar poziția Uniunii Europene sau a Guvernului României.

Mulțumiri

Acest ghid a fost elaborat de echipa PARI în cadrul proiectului "Rolul religiei și al actorilor religioși pentru incluziunea socială a romilor: către o abordare participativă" PARI - RO-NO-2019-0586, cu o perioadă de implementare de 40 de luni, în perioada 4 ianuarie 2021 - 30 aprilie 2024, gestionat de UEFISCDI (contract nr. 38/2021). Proiectul a fost finanțat din fondurile Programului Norvegian de Cercetare Asociată Granturilor (NorwayGrants) 2014-2021 și de la bugetul de stat, prin UEFISCDI în calitate de Operator de Program, după cum urmează: valoarea totală a finanțării publice 5.446.959,56 lei din care 4.629.915,63 lei finanțare nerambursabilă (85%) și 817.043,93 lei cofinanțare publică (15%). Proiectul PARI este implementat de cercetători de la Universitatea Lucian-Blaga din Sibiu (România) și Universitatea VID din Oslo (Norvegia).

Coordonarea a fost asigurată de Stefan Tobler, în calitate de manager de proiect. Ghidul este parte din pachetul de lucru WP4 - Lucrul cu actori relevanți și voluntari, echipa responsabilă fiind formată din Camelia Badea, Dorin Buda, Crăciun-Ioan Lăcătuș ca asistenți de cercetare, cu sprijinul echipei istorice conduse de Manuela Marin.

Traducerea și adaptarea din limba engleză a fost realizată de Camelia Badea.

Material de instruire: **Împuternicirea comunităților: Instrumente participative pentru incluziunea socială a romilor prin intermediul religiei** a fost realizat de Camelia Badea, expert în cercetare socială.

Membrii echipei PARI dorește să își exprime recunoștința față de co-cercetătorii, reprezentanții ai autorității publice locale din zona Hârtibaci, județul SIBIU, și zona Olt, județul VÂLCEA, care și-au oferit sprijinul pe parcursul activităților de colectare și analiză a datelor și au colaborat cu echipa PARI la realizarea acestui ghid. Echipa care a contribuit la colectarea datelor în cele două județe este formată din Emil Anghel, Dumitru Bărbosu, Mihaela Bărbosu, Sorin Boica, Gheorghe Burete, Gerard Crăcănel, Florin Nicu, Ligia Scărlătescu, co-cercetători, cu sprijinul primarilor și reprezentanților romilor din 15 localități.

PARI dorește, de asemenea, să își exprime recunoștința față de cercetătorii de la Universitatea VID pentru cooperarea excelentă și pentru feedbackul oferit.

PROIECT PARI
Email: contact@participatory.ro
Pagina web: https://participatory.ro/

Proiectare și punere în pagină: Sibio, https://sibio.ro/
Tipărire: Smart Print, https://www.smart-print.ro/

ȘCOALA

CUPRINS

08 **Lista de abrevieri**

Introducere
09 Despre ce este ghidul
10 Despre ce nu este ghidul
11 Pentru cine este ghidul?
11 Harta ghidului

Contextul național și local
12 Sclavia și religia romilor în context național și mai larg
15 Istorii regionale și locale

Demistificarea miturilor și explicarea realităților
19 Idei greșite comune
20 Alte idei greșite despre romi care au origini istorice
21 Să acționăm proactiv pentru eliminarea miturilor asociate cu aceste idei greșite

Set de instrumente participative
23 Lucrul cu co-cercetătorii și membrii comunității
23 Freire și pedagogia autonomiei
24 Co-cercetători și co-creatori
25 Fotografia vorbită
27 Folosește-ți talanții!
30 Întrebări reflexive
31 Etică și dileme
31 Dinamica puterii: rolul agentivității
31 Producția de cunoaștere și justiția epistemică: nimic despre noi fără noi
32 Utilizarea intersecționalității
32 Roata privilegiilor și a puterii explicată

Bune practici din cele două județe
34 Practici de distribuire a alimentelor
36 Ansambluri muzicale
36 Spații de socializare pentru copii și tineri în interiorul sau în jurul bisericii
37 Practici de accesibilizare

39 **Vocabular pentru incluziune, justiție și reconciliere**

Resurse suplimentare (pe tipuri de resurse)
44 Resurse academice și intersecționale
44 Resurse culturale și educaționale
45 Practici de dezvoltare
45 Resurse istorice
46 Resurse juridice
47 Resurse religioase

48 **Bibliografie**

Lista de abrevieri

CoE	Consiliul Europei
CRJ	Centrul pentru Resurse Juridice
ENAR	Rețeaua europeană împotriva rasismului
ERGO	Rețeaua europeană a organizațiilor la firul ierbii
ERIAC	Institutul European al Romilor pentru Artă și Cultură
ERRC	Centrul European pentru Drepturile Romilor
INSHR-EW	Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România “Elie Wiesel”
CNCD	Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării
SNM	Societatea Norvegiană de Misiune
CNCR - RK	Centrul Național de Cultură a Romilor - Romano Kher
PaRD	Parteneriatul internațional privind religia și dezvoltarea durabilă
ISPMN	Institutul Român pentru Cercetarea Minorităților Naționale
REF	Fondul pentru educația romilor
CRCR	Fundația Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi
CRPE	Centrul Român de Politici Europene
JS	Justiție sistemică
UYT	Folosește-ți talentele
CMB	Consiliul Mondial al Bisericilor
ACTF	Asociația creștină a tinerelor femei

INTRODUCERE

Despre ce este ghidul

Contextul: Proiectul PARI

Romii au jucat un rol semnificativ în modelarea structurii economice și culturale ale României de-a lungul istoriei și continuă să o facă și astăzi. Cu toate acestea, importanța lor potențială pentru viitorul demografic și economic al Europei este adesea trecută cu vederea (Necula, 2023). În plus, evoluția lor a fost afectată de o excludere omniprezentă, agravată de impactul de durată al secolelor de sclavie. În ciuda influenței profunde a sclaviei romilor asupra relațiilor actuale dintre populația majoritară și cea minoritară, atât cercetarea românească, cât și cea internațională au neglijat în mare măsură acest aspect al istoriei (Anusavice, 2016).

În cadrul acestei narative complexe, actorii religioși au apărut de-a lungul timpului ca actori relevanți în dezvoltarea credinței și a comunităților de romi. Deși se confruntă cu propriul lor bagaj istoric, actorii și instituțiile religioase dețin un potențial considerabil pentru promovarea incluziunii romilor în societate. Într-adevăr, unele inițiative concrete prezintă deja progrese promițătoare în acest sens. În acest context, proiectul PARI a fost lansat pentru a adresa aceste provocări istorice și contemporane prin trei abordări principale: investigația istorică, cartografierea empirică care integrează inițiativele locale, și analiza teologică. Prin colaborarea cu instituții religioase, organizații, persoane fizice și reprezentanți ai instituțiilor publice locale și județene, precum și cu ONG-uri relevante, echipa de proiect s-a angajat în eforturi concrete menite să aducă beneficii directe comunităților de romi din două zone specifice din România, încercând să răspundă la principala întrebare de cercetare a proiectului: Care este rolul religiei și al actorilor religioși în incluziunea socială a romilor?

Scopul și metodologia ghidului

În timp ce proiectul PARI a apărut la convergența dintre cercetarea academică și cea aplicată și politicile publice, obiectivul său este de a încorpora analiza teologică în datele colectate empiric, folosind metodologii și abordări participative. Un pachet de lucru specific a fost dedicat implicării actorilor religioși, voluntarilor și membrilor comunităților din județele Sibiu și Vâlcea pentru a dezvolta instrumente de abordare a nedreptăților istorice și de promovare a reconcilierii prin practici de incluziune în prezent.

Obiectivul principal al ghidului este de a facilita conversațiile pe mai multe planuri, de la cele metodologice la cele subiective, opinii, și de a oferi cunoștințe și resurse accesibile pentru promovarea incluziunii sociale în cadrul comunităților de romi la nivel local. Ghidul se adresează actorilor religioși, asistenților sociali și altor practicieni care își desfășoară activitatea în zone

în care nu există ONG-uri de romi. Prin valorificarea resurselor comunitare identificate în timpul proiectului, cum ar fi experții romi locali și valorile religioase ale comunității, acesta evaluează practicile existente și evidențiază inițiativele de la nivel local.

Ghidul propune o schimbare de paradigmă prin:

a) atenția acordată vocilor și practicilor romilor, utilizând abordări participative și

b) introduce instrumente bazate pe credință pentru munca la nivel local.

Ghidul pornește de la referințe, definiții și instrumente ușor accesibile pentru a stimula discuțiile privind incluziunea socială a romilor, amplificând vocile cercetătorilor și practicienilor romi. În plus, servește drept punct de plecare atât pentru practicienii romi, cât și pentru ne-romi, încurajând dialogul cu privire la rolul potențial al religiei în abordarea provocărilor istorice cu care se confruntă comunitățile de romi. Ghidul evidențiază bunele practici colectate prin intermediul proiectului PARI și investighează posibilitățile de reparare și de cooperare în vederea ameliorării, împuternicirii și justiției prin abordări participative.

Metodologia de colectare a celor mai bune practici a presupus discuții informale cu reprezentanți ai instituțiilor locale, actori religioși, membri ai comunității rome și co-cercetători, în perioada mai - septembrie 2022, în 15 localități din județele Sibiu și Vâlcea. În perioada noiembrie 2022 - iulie 2023 am facilitat prezentarea și validarea acestor practici în cadrul unor ateliere participative. Rezultatul a fost un inventar îmbunătățit din care prezentăm în cadrul acestui ghid cele mai bune practici. După ce a fost realizată versiunea inițială a ghidului, acesta a fost supus unei serii de discuții de feedback, care au condus în cele din urmă la versiunea actuală. Conversațiile de reflecție, ghidate de partenerii norvegieni, ne-au îmbunătățit înțelegerea abordărilor participative și contextualizarea datelor.

Despre ce nu este ghidul

Ghidul nu își propune să identifice locațiile exacte vizitate pentru colectarea datelor sau locațiile principale pentru întâlnirile locale, pentru a respecta confidențialitatea și a asigura protecția respondenților.

Deși scopul nostru este de a descrie realitățile locale unice ale principalelor noastre locații, admitem că evenimente și practici istorice similare pot exista în alte părți ale țării. Căutăm să stimulăm reflecția asupra proceselor istorice locale și naționale comparabile, mai degrabă decât să facem generalizări. În plus, ghidul nu urmărește să acopere în mod exhaustiv toate practicile locale de incluziune, ci se concentrează asupra celor comune celor două județe. O discuție mai aprofundată despre aceste practici va fi prezentată într-un viitor capitol de carte.

Incluziunea socială a romilor implică diverse tactici, metode și instrumente. Le-am selectat pe cele mai relevante pentru activitatea noastră în comunitate din ultimii doi ani, pe baza informațiilor oferite de cercetători și a experiențelor membrilor comunității. Deși conceptul de incluziune socială prin intermediul religiei este încă în evoluție în abordarea problemelor romilor din Europa (de Est), discuțiile interdisciplinare și reflecțiile asupra abordărilor participative au ghidat selecția noastră de instrumente. Pentru cei care caută discuții academice mai aprofundate pot consulta rezultatele suplimentare ale proiectului PARI, disponibile pe site-ul web al proiectului https://participatory.ro.

În loc să urmărească crearea unui inventar de practici de incluziune cu scopuri concurente în rândul comunităților,

ghidul prezintă practici relevante, subliniind importanța unei reflexivități și a unei incluziuni consecvente în activitatea noastră. Deși nu se concentrează pe acordarea de punctaje pentru practicile incluzive, explorarea diferitelor instrumente și practici poate îmbunătăți procesele participative și de incluziune, evitând discriminarea pozitivă superficială a romilor din comunități. Este esențial să ne chestionăm în permanență ideile greșite și prejudecățile, având în vedere poziția noastră de ne-romi care lucrăm în comunitățile de romi, și să ne angajăm în muncă fără a aștepta recompense directe.

Pentru cine este ghidul?

Ghidul de instruire *Împuternicirea Comunităților: Instrumente participative pentru incluziunea socială a romilor prin intermediul religiei* este conceput în primul rând pentru practicienii ne-romi (gadje) implicați în inițiative religioase, comunitare sau sociale în cadrul comunităților rome. Cu toate acestea, acesta servește, de asemenea, ca resursă didactică valoroasă în comunitățile rome în care prezența ONG-urile rome este limitată. Publicul mai larg al ghidului include profesioniști din diverse servicii sociale și diaconale, mediatori școlari și sanitari, precum și experți ai societății civile specializați în justiție socială și antidiscriminare.

Harta ghidului

Începând cu o examinare succintă a contextelor istorice atât la nivel național, cât și local, ghidul descrie cauzele care stau la baza provocărilor sociale cu care se confruntă în prezent comunitățile de romi. Apoi prezintă miturile predominante împotriva romilor, adânc înrădăcinate în secole de opresiune istorică pe teritoriul României, încercând să înlăture prejudecățile și stereotipurile care rezultă din astfel de narative. În plus, ghidul oferă strategii pentru contracararea miturilor omniprezente perpetuate în mass-media, care contribuie la marginalizarea și la alterizarea romilor (Matache, 2016). Ghidul recomandă metode și instrumente participative din alte contexte de implicare a comunităților marginalizate, adaptate la situația locală, și introduce concepte derivate din activitatea de luptă pentru justiție socială pentru incluziunea romilor și din studiile rome.

Ulterior, ghidul prezintă exemple de bune practici care se aliniază la metodologiile și obiectivele menționate mai sus. Bazându-se pe o gamă variată de practici de incluziune culese în timpul vizitelor în comunitățile din Vâlcea și Sibiu, precum și pe dialogurile cu diverși stakeholderi, inclusiv membri ai comunității, co-cercetători, experți romi, lideri locali, reprezentanți ai diferitelor instituții (inclusiv biserici și mănăstiri), ONG-uri și voluntari, ghidul prezintă o selecție îngrijită de bune practici. Acestea au fost selectate după consultarea membrilor comunității pentru a asigura o reprezentare și o analiză cuprinzătoare a datelor preliminare. Scopul este de a evidenția atât caracteristicile comune ale diverselor comunități, cât și diferențele notabile, având potențialul de a oferi perspective asupra modalităților de depășire a diviziunilor interetnice și interconfesionale.

Ghidul include o colecție de materiale educaționale valoroase care acoperă diverse aspecte ale istoriei, culturii și vieții religioase și sociale a romilor, alături de un glosar care explică termenii specifici pentru factori, contexte și situații relevante pentru comunitățile de romi din România și Europa. Deși eforturile de căutare a justiției și de combatere a rasismului prezintă similitudini între națiuni și perioade istorice, lexicul asociat discriminării și rasismului împotriva romilor este încărcat de prejudecăți socio-economice și culturale adânc înrădăcinate, motiv pentru care este necesară utilizarea unor termeni specializați.

CONTEXTUL NAȚIONAL ȘI LOCAL

Sclavia și religia romilor în context național și mai larg

Religia a avut un mare impact asupra modului în care cultura și societatea europeană și românească s-au dezvoltat de-a lungul timpului. Cercetătorii au analizat îndeaproape modul în care oamenii din diferite epoci istorice au urmat regulile religioase și cum acest fapt a afectat sistemele de control social, construirea națiunilor și modul în care oamenii se văd pe ei înșiși în raport cu ceilalți (politici de identitate). În timp ce mulți oameni vorbesc despre modul în care societățile au devenit mai puțin religioase în timpurile moderne (seculare) (BCRAMPL, 2022), experții și-au dat seama că această idee nu se încadrează întotdeauna în cadre istorice specifice.

În antichitate, sclavia nu era determinată de rasă/etnicitate pe baza culorii pielii, ci mai degrabă de criterii legate de moștenire. Creștinismul a reconfigurat discursul privind condiția umană și sclavia pentru a susține o dinamică specifică de putere și privilegii asupra indivizilor romi înrobiți, fie prin lege, fie ca o condiție naturală. Forma evoluată de sclavie a apărut în perioada medievală și a persistat în modernitate și postmodernitate. Există documente care sugerează că conceptul original de sclavie, împreună cu termenii utilizați pentru a descrie abolirea acesteia (iertare, emancipare), au pornit de la convingerea că sclavia reprezenta un proces legal de transformare a romilor considerați necivilizați (prezentați ca fiind leneși, nomazi, nemerituoși, asemănători maimuțelor) în oameni pe deplin recunoscuți: "Îi transform pe romi în sclavi și, ulterior, în ființe umane". (Turda, CNCR, 2022)

Romii au fost supuși sclaviei în cadrul Principatelor Române înainte de ocuparea Imperiului Otoman, recunoscut ca fiind cel mai mare deținător de sclavi la nivel mondial. Această perioadă îndelungată de sclavie, de aproximativ 500 de ani, reprezintă unul dintre cele mai îndelungate cazuri de sclavie din nordul global, cuprinzând Europa și America de Nord, și caracterizată prin subjugare socio-economică (Paleologu, 2024). Robia, sau servitutea, reprezintă o componentă structurală a istoriei globale, predominant în Muntenia și Moldova, definită de o dinamică normativ-juridică, economică și socială inegală și asimetrică. Robia, asemănătoare sclaviei, a servit ca formă prevalentă de exploatare a forței de muncă. Sclavii erau priviți ca niște posesiuni cu drepturi minime sau chiar inexistente, tratați mai mult ca obiecte decât ca indivizi cu statut juridic. În plus, existau paralele lingvistice și practice între statutul sclavilor și cel al comunității rome, și chiar și tătarii sclavi asimilați erau numiți ț***i. Romii sunt un grup etnic, în timp ce ț***i desemna o categorie socială care a fost creată în timpul sclaviei și a rămas așa de atunci. În context regional, abolirea sclaviei în Principatele Române a avut loc mai târziu decât în regatele și imperiile vecine, cu excepția Rusiei, care a fost ultima care a abolit-o. (Chiriac, CNCR, 2022)

Cu toate acestea, sclavia romilor rămâne în mare măsură puțin studiată și periferică în discuții în comparație cu alte sisteme de sclavie din întreaga lume (CNCR, 2022). Abolirea sclaviei în Principatele Române a fost motivată de trei factori principali: exploatarea și suferința îndurată de romi de la stăpânii lor, presiunea externă din partea țărilor occidentale care militau pentru modernizare și condițiile socio-economice predominante de la mijlocul secolului al XIX-lea. Procesul de abolire a început în 1824 și s-a încheiat în 1856, proprietarii de sclavi primind compensații financiare pentru pierderile suferite, care se ridicau adesea la dublul valorii sclavilor vânduți între persoane private în acea perioadă. Bisericile și mănăstirile au fost printre ultimele entități care și-au eliberat sclavii.

În timpul Revoluției Franceze, abolirea a fost aliniată la idealurile creștine liberale care vizau umanizarea celor înrobiți. Observând reticența unor proprietari de sclavi de a-și elibera sclavii, romii au amenințat cu revolte și au început să militeze pentru drepturile acestora. Unii romi chiar au luat parte la conflictele armate ale revoluției din 1848. În Moldova, strategiile principale ale boierilor și conducătorilor au implicat sedentarismul și asimilarea romilor în forța de muncă țărănească din agricultură. În schimb, în Valahia, din cauza condiției de libertate legată de sedentarizarea în fostele lor locuri de sclavie și de impunerea de taxe, mulți romi au fost obligați să migreze cu forța în orașele din apropiere. Emanciparea a fost un proces îndelungat, implementat treptat printr-o serie de legi care s-au întins pe parcursul a două decenii și jumătate și care au vizat diferite categorii de sclavi. În cele din urmă, aproape 250.000 de persoane au fost eliberate din sclavie. (Ochii Minții, 2024).

În timpul Primului Război Mondial, romii au luptat alături de alții în armata română împotriva Imperiului Austro-Ungar. În 1919, cu sprijinul unui preot ortodox, romii din Transilvania s-au organizat și au început să militeze pentru recunoașterea statutului lor de cetățeni și pentru o schimbare lingvistică. Participând la șase consultări publice regionale din Transilvania, aceștia au făcut presiuni pentru drepturi cetățenești și pentru înlocuirea termenului ț***n (conotație peiorativă) cu rom. Deși a militat activ pentru drepturile și nevoile lor, comunitatea romă nu a fost implicată în elaborarea nici uneia dintre politicile propuse. În perioada interbelică, au câștigat teren politici eugenice apărute la finalul secolului al XIX-lea, care au culminat în cele din urmă cu Holocaustul din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, în timpul căruia aproximativ 25.000 de romi au fost deportați din România. În toată această perioadă, activiștii romi, inclusiv Romnja (femei rome), au încercat să îmbunătățească condițiile de viață ale romilor și să continue emanciparea lor prin diverse inițiative educaționale, politice și sociale. Pentru a putea face acest lucru, unii lideri romi au colaborat pentru scurt timp cu politicieni din partidul lui Goga, care a îmbrățișat ideologiile fasciste și care includea simpatizanți naziști. (Ochii Minții, 2024).

În urma acestui capitol întunecat, în primii ani ai regimului comunist, acesta a urmărit eradicarea religiei din viața oamenilor și impunerea ateismului. Doar valorile morale și sociale aprobate de regim erau considerate acceptabile. Pentru a atinge acest obiectiv, regimul a promovat educația materialist-științifică ca mijloc de îndoctrinare a populației și de eliminare a influenței religioase. În urma instaurării regimului comunist, fiecare confesiune religioasă din România avea nevoie de recunoașterea oficială din partea

statului pentru a funcționa. Cu toate acestea, din cele 60 de confesiuni existente în 1948, doar 14 au primit această recunoaștere.

Este important de menționat că, deși toate confesiunile religioase recunoscute oficial au primit un tratament egal din partea autorităților locale, Biserica Ortodoxă s-a bucurat de anumite avantaje datorită legăturilor istorice cu puterea politică și numărul mare de credincioși. Pe măsură ce mișcările neoprotestante au câștigat tracțiune în rândul romilor din România începând cu sfârșitul anilor 1970, regimul comunist i-a privit pe adepții ortodocși mai favorabil decât pe cei care s-au convertit la neoprotestantism. În consecință, autoritățile locale au intervenit adesea pentru a-i împiedica pe credincioșii ortodocși să se convertească. Înființarea unei comunități neoprotestante s-a confruntat, de asemenea, cu obstacole, în special atunci când numărul de adepți a crescut, ceea ce a dus la cereri de recunoaștere oficială a unei biserici sau a unui lăcaș de cult.

La acea vreme, romii erau constrânși asimilării forțate în câmpul muncii și presați să renunțe la nomadism. Cei care se împotriveau acestei asimilări forțate erau marginalizați sau declarați disidenți. Autoritățile române se temeau că romii care se converteau la penticostalism și adventism le-ar fi întărit cererile de recunoaștere oficială ca minoritate națională, un statut pe care nu l-au obținut decât după decembrie 1989. Printre reperele importante din istoria romilor din această perioadă, în care romii români au jucat un rol semnificativ, se numără Primul Congres Internațional al Romilor din 1971 și publicarea, în 1977, a unui document oficial de politică publică ce aborda asimilarea romilor la nivel european. În cadrul Primului Congres Internațional al Romilor, a fost prezentată situația romilor din întreaga Europă în urma Holocaustului, ceea ce a dus la stabilirea unui steag, a unui imn și a unei zile internaționale a romilor (Puxon, 2023).

La nivel național, organizarea romilor nu a încetat, iar cele mai vibrante activități au devenit din ce în ce mai vizibile și mai publice după revoluția din 1989. În 1990, romii au fost recunoscuți oficial ca minoritate națională, marcând un moment crucial în căutarea recunoașterii și obținerea drepturilor. Ulterior, în 2005, a fost stabilită prima politică europeană pentru incluziunea romilor, cu scopul de a aborda provocările sistemice cu care se confruntă comunitatea romă din întreaga Europă. Cu toate acestea, momentele cheie din istoria romilor, care anterior erau studiate și predate separat de istoria României, au fost introduse abia recent în manualele de învățământ liceal. (CRJ, 2016; REF, 2022) Termenii-cheie care reflectă procesele istorice în abordarea politicilor pentru romi de-a lungul istoriei includ abolirea, emanciparea, iertarea, ignorarea, asimilarea, integrarea și incluziunea.

În examinarea comunității rome și a relațiilor acesteia cu actorii religioși, am descoperit că anumite idei, cum ar fi credința că toate religiile sunt egale (indiferentism religios) sau absența sau respingerea religiei în totalitate (ireligiozitate), nu descriu cu exactitate modul în care oamenii se implică cu adevărat în credința lor. Acești termeni trec cu vederea diversele moduri în care persoane obișnuite își modelează credințele și practicile religioase, atât din punct de vedere istoric, cât și în prezent. Cercetarea noastră dezvăluie complexitatea dinamicii religioase în cadrul comunității rome, subliniind necesitatea unei înțelegeri mai profunde pentru a înțelege imaginea completă. Prin depășirea limitelor conceptuale

rigide și a înțelegerilor convenționale ale religiozității, o nouă paradigmă cunoscută sub numele de religie trăită (CMB, 2005) evidențiază practicile cotidiene, non-dogmatice ale oamenilor obișnuiți. Această abordare oferă perspective valoroase pentru înțelegerea ethosului cultural al comunității rome, în special în ceea ce privește religia.

Într-o prezentare susținută în martie 2024, Delia Grigore a menționat patru preoți ortodocși care au sprijinit romii de-a lungul istoriei în demersurile lor, dar care, în cele din urmă, au devenit disidenți în cadrul Bisericii Ortodoxe Române din cauza ideilor și idealurilor lor. Pentru prezent și pentru un viitor incluziv trebuie să reflectăm la o serie de întrebări legate de trecut: Cum a fost abordată reconcilierea în România după perioada sclaviei și după Holocaust? Cum reconciliază creștinii implicațiile morale și etice ale deținerii de sclavi și ale perpetuării instituției sclaviei? Cum se raportează comunitatea romă la moștenirea istorică și care sunt manifestările religiozității în perioada contemporană? Trebuie să ne punem astfel de întrebări de reflecție atât la nivel individual, cât și instituțional, în activitatea noastră, pentru a face pasul către practici adecvate de incluziune, justiție și reconciliere.

Istorii regionale și locale

Parohiile localităților din județele Sibiu și Vâlcea, deși învecinate geografic, sunt marcate de contexte istorice și sociale diferite, cu istoriile care s-au întrepătruns. Județul Sibiu, situat în Transilvania, s-a aflat la intersecția istorică dintre Imperiul Habsburgic, Imperiul Otoman și Imperiul Austro-Ungar înainte de 1918, în timp ce județul Vâlcea a făcut parte, în cea mai mare parte a timpului, din Oltenia valahă, în cadrul Principatelor Române. În ciuda diferențelor dintre ele, experiențele acestor parohii oferă perspective istorice unice asupra schimbărilor mai ample din întreaga țară după 1918.

Romii sunt adesea absenți din documente până în perioada comunistă, iar atunci când apar, sunt descriși ca figuri marginalizate sau oarecum exotice. Monografiile locale îi prezintă adesea pe romii din cele două zone ca beneficiari de ajutor din partea școlilor și bisericilor, în timp ce documentele istorice despre aceste zone îi prezintă ca activiști civici și politici implicați în eforturile de construire a națiunii rome. Mănăstirile, pe de altă parte, dețin documente bogate care au fost arhivate, dar care rămân în mare parte neexplorate. Aceste înregistrări oferă cele mai vechi mențiuni despre sclavia romilor și oferă informații despre situația acestora în timpul și după abolirea sclaviei.

VÂLCEA

Una dintre cele două comunități din județul Vâlcea care participă la proiectul PARI este asociată cu două mănăstiri care, din punct de vedere istoric, au deținut sclavi. Un document de arhivă datând de la începutul secolului al XVII-lea, semnat de ieromonahul mănăstirii Bistrița de la acea vreme, relatează o donație făcută uneia dintre mănăstiri. Această donație a constat într-un cuplu de sclavi romi (un soț și o soție) și un cuplu de țărani înrobiți (tot un soț și o soție). După moartea donatorului și a familiei sale apropiate, aceste persoane nu puteau fi revendicate de nimeni altcineva; ele urmau să rămână în proprietatea mănăstirii. (Ciorbea, 2020, 83)

Timp de două decenii, la începutul secolului al XVIII-lea, regiunea Oltenia s-a aflat sub ocupație austriacă, recunoscută

ca fiind legitimă de Biserica Ortodoxă Română la acea vreme. În timp ce drepturile creștinilor au rămas intacte, biserica a suferit reforme și a intrat sub ascultarea canonică a Mitropoliei de la Belgrad, sub strictă conducere și administrare vieneză. În același timp, austriecii au construit un drum comercial de-a lungul râului Olt, cunoscut sub numele de Via Carolina, care lega localitățile din Sibiu de cele din Vâlcea. La sfârșitul noului război ruso-austro-turc, regiunea Oltenia a fost retrocedată Valahiei până la jumătatea secolului trecut. În această perioadă, țăranii români din Sibiu (zona de graniță numită Mărginime) au migrat spre Vâlcea, înființând sate precum Băbeni și Vaideeni, migrațiile ulterioare fiind determinate de conflictele dintre satele românești și cele săsești. În timp ce secolul al XIX-lea a cunoscut o migrație notabilă a șerbilor din regiunea Olt care s-au stabilit în satele de pe Valea Hârtibaciului, unii dintre ei primind sprijin financiar din partea primarilor locali.

În anii 1830, mănăstirea menționată adăpostea 62 de călugărițe și surori din medii înstărite, împreună cu 26 de slujitori laici și 2 preoți. Funcționând ca închisoare pentru o durată nespecificată, a încetat această funcție în 1838, când deținutele au fost mutate în închisori din Muntenia. În timpul revoluției din 1848, a servit drept refugiu pentru călugării revoluționari asociați cu Proclamația de la Islaz, care au fost ulterior arestați.

Anul 1863 este cunoscut ca fiind anul secularizării averilor mănăstirești, marcat de realizarea unui inventar al documentelor și proprietăților pentru toate mănăstirile. Mănăstirea vâlceană menționată a fost implicată într-o serie de tensiuni cu o mănăstire vecină pentru controlul unui sat, un conflict care a persistat timp de aproape un secol și jumătate. Inventarul său a inclus moștenirea a 7 sate (din aproximativ 32 de proprietăți, cuprinzând sate și terenuri) împreună cu locuitorii lor (sclavi romi și țărani români), precum și toate bunurile asociate, cum ar fi pădurile, peisajele și resursele de apă, datând de la formarea / atestarea acestora. Până în 1815, mănăstirea deținea 346 de sclavi romi care erau supuși unui impozit anual de 11 taleri, echivalentul a 17.000 de lei la acea vreme. (Ciorbea, 2020)

SIBIU

Istoria Transilvaniei de Sud a fost povestită prin prisma diferitelor etnii și religii, fiecare dintre ele promovându-și propriile adevăruri din motive geopolitice și economice. Prezentarea acestor istorii în cele ce urmează nu urmărește să descopere adevărul absolut din toate perspectivele, ci mai degrabă evidențiază modul în care fiecare grup a trecut adesea cu vederea relatările celorlalți. Mai ales că istoria romilor din regiune este încă relativ nouă și este în curs de documentare și înțelegere, în mod separat de alte etnii. Deși istoriile parohiilor locale au beneficiat de sistemele administrative puse la punct impuse de imperiile medievale, acestea au îndurat, de asemenea, distrugeri în timpul conflictelor interetnice, al revoltelor țărănești și al invaziilor. De-a lungul timpului, satele din zona Hârtibaci au cunoscut jurisdicții administrative schimbătoare, contribuind la tensiuni interetnice și interreligioase, alimentate și mai mult de descoperirile arheologice de artefacte dacice. Disputele continue din zonă implică diverse etnii, inclusiv români, romi, maghiari și alte grupuri slave, și religii, inclusiv ortodocși, greco-catolici, protestanți și evrei, toți căutând recunoașterea statutului de minoritate și a drepturilor cetățenești. Această luptă este deosebit de semnificativă pentru români și romi care

caută și oportunități economice în mijlocul acestor provocări.

Istoria bisericii săsești din Transilvania datează din secolul al XII-lea, când a început colonizarea germană în regiune. Înzestrați cu privilegii de către regele maghiar, sașii au construit numeroase biserici și cetăți fortificate, modelând peisajul transilvănean. La mijlocul secolului al XVI-lea aceștia au îmbrățișat Reforma luterană consolidând rolul central al Bisericii Evanghelice a Confesiunii de la Augsburg în societate. Cu toate acestea, în urma celui de-al Doilea Război Mondial, biserica s-a confruntat cu pierderi în timpul procesului de expropriere, inclusiv cu confiscarea școlilor și a terenurilor. În ciuda acestor provocări, Biserica a persistat, mutând în același timp Departamentul german al Institutului Teologic din Cluj la Sibiu în 1955. După 1989, o parte semnificativă a enoriașilor a emigrat în Germania, ceea ce a determinat o tranziție a statutului Bisericii la "biserică din diaspora" în temeiul unui nou statut.

Persecutați în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, dar cu traiectorii istorice diferite, atât romii, cât și evreii au rădăcini în zona Sibiului care datează din secolul al XV-lea, la câteva decenii distanță. Un document nedatat atribuit lui Mircea cel Bătrân, din a doua jumătate a secolului XIV, menționează o întărire a unei donații care includea șaptesprezece romi care locuiau în corturi către un boier din regiunea Făgăraș. Inițial, romii au fost tolerați ca indivizi liberi la periferia satelor, cărora li se permitea să construiască case pe terenurile satului, dar erau excluși de la exploatarea resurselor naturale și de la participarea la treburile administrative. Unii romi duceau un stil de viață nomad, în timp ce alții practicau diverse meserii în mediul rural, așa cum în cetatea Sibiului nu erau permise. În urma abolirii sclaviei în secolul al XVIII-lea în Țara Românească, spălătorii de aur (rudarii) au migrat în regiune, căutând locuri de muncă în minele de sare și de aur. De-a lungul istoriei, romii din zona Sibiului au fost implicați politic și civic alături de comunitățile active de romi din zona Făgărașului și din satele învecinate de pe Valea Hârtibaciului.

În secolul XV invaziile turcești au făcut ravagii în satele de pe Valea Hârtibaciului, unele dintre ele fiind victime ale incendiilor din cauza construcției gospodăriilor cu materiale inflamabile. În ciuda acestui fapt, cetatea Sibiului a rezistat, primind recunoașterea Papei pentru apărarea împotriva turcilor. În secolul XVI războaiele și bolile au dus la o scădere a populației sătești, determinându-i pe domnitori să reinstaleze țărani români în satele săsești. În secolul XVII țăranii exploatați s-au refugiat în Principatele Române, unii dintre ei contribuind la prima încercare de unificare a Transilvaniei cu Valahia în 1600, ceea ce a stârnit conflicte. În secolele XVII și XVIII, bisericile de rit bizantin din Transilvania erau în principal greco-catolice, reflectând eforturile românilor pentru recunoaștere. Revoltele ortodoxe de la mijlocul secolului XVIII au fost pentru drepturi egale, ceea ce a dus la separarea Bisericii Ortodoxe Române de cea greacă în 1864. Inițial condusă de sârbi, Mitropolia Ortodoxă Română a fost reînființată în acel an, cu arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Șaguna, fondatorul ASTRA (1861), la conducere. Ortodoxia a devenit parte integrantă a identității naționale românești din regiune. Religia, în special Ortodoxia, a pătruns în viața de zi cu zi, oferind nu doar îndrumare spirituală, ci și sprijin educațional, administrativ și cultural. Bisericile au devenit centre ale vieții comunitare, oferind școli, ceremonii religioase și reprezentare culturală în limba română.

În secolul XVII anumite sate din sudul Transilvaniei au servit ca avanposturi de frontieră pentru Principatele vecine, găzduind garnizoane ale armatei austriece în timpul conflictelor pentru apărarea granițelor. Șerbii români, rareori romi sau maghiari, lucrau în principal ca zilieri agricoli sau ca robi pe pământurile săsești care înconjurau Sibiul. Excluși din viața urbană, românii locuiau în colibe la periferie, în cartierul Maieri. La acea vreme, românii se ocupau în principal de agricultură și păstorit, confruntându-se cu constrângeri privind participarea la meșteșuguri până după revoluția din 1848. Abolirea șerbiei de la sfârșitul secolului XVIII a semnalat o tranziție socială semnificativă, care a coincis cu o creșterea activităților publicistice conduse de biserică. Înainte de Primul Război Mondial, emigrarea din Sibiu a fost proeminentă în rândul locuitorilor orașului și al celor din zona Mărginime, în căutarea unor oportunități în SUA, în alte părți ale României (în special pentru ciobani), în Germania (în special pentru cei de origine germană) și în alte județe din est, în timp ce romii s-au arătat mai puțin înclinați să emigreze.

La începutul secolului XIX, Sibiul a oferit refugiu boierilor români care fugeau de dominația otomană din Muntenia și diplomaților străini din București. În același timp, au avut loc revolte conduse de țărani împotriva aristocrației austriece. Până la începutul Primului Război Mondial, românii deveniseră grupul etnic predominant în jumătate din satele din zonă. Până la jumătatea secolului al XIX-lea, la periferia din partea de jos a orașului a apărut o zonă de romi, în cartierul Maieri, aflată plină în dezvoltare. Aici românii și romii coexistau, depășind numeric populația cetății din partea superioară a orașului. În ciuda prezenței lor larg răspândite atât în zonele rurale, cât și în cele urbane în secolul XIX, romii s-au confruntat cu prejudecăți sociale și au fost subreprezentați în datele privind educația și recensământul. Înregistrările administrative îi asimilau adesea cu alte grupuri precum maghiarii, ortodocșii sau greco-catolicii, reprezentarea lor fiind comparabilă cu cea a armenilor, bulgarilor sau evreilor (a căror importanță pentru administrație a crescut doar după ce au fost acceptați ca negustori în oraș). Cele mai multe unități de învățământ destinate în principal sașilor, cu predare în limba germană, au fost înființate la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX.

În timpul Primului Război Mondial, preoții ortodocși au fost deportați, mai ales din satele în care românii susțineau armata română. În timpul conflictului, doar românii și sașii sunt menționați ca participanți la armată, maghiarii fiind o minoritate, iar romii nemenționați. În perioada interbelică, a avut loc o migrație semnificativă de pe Valea Hârtibaciului către SUA, care a coincis cu o schimbare demografică în care românii au devenit majoritari, sașii reprezentau jumătate din populația românească, iar maghiarii și romii constituiau minorități mai mici. Bisericile ortodoxe, foste școli confesionale, au devenit proprietate de stat în această perioadă. Pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial, bisericile ortodoxe au oferit ajutor, asistență medicală și sprijin emoțional, contracarând în același timp propaganda comunistă și militând pentru reunificarea teritorială. În cele din urmă, în anii 1980-1990, majoritatea sașilor au migrat din România în Germania.

DEMISTIFICAREA MITURILOR ȘI EXPLICAREA REALITĂȚILOR

Idei greșite comune

Mitul migrației:
Romii ar trebui să se întoarcă în țările lor și să rămână acolo.
Realitatea: Romii au fost implicați de secole în procese migratorii continentale, inclusiv în migrația transnațională recentă din ultimii 35 de ani.

Mitul primului venit:
Romii sunt străini pe teritoriul României.
Realitatea: Din punct de vedere istoric, romii au fost înregistrați ca sclavi în fostele teritorii ale Munteniei și Moldovei înainte de înființarea statului național român. Într-adevăr, abolirea sclaviei romilor a fost o condiție prealabilă pentru modernizarea și reunificarea celor trei teritorii: Muntenia, Moldova și Transilvania, dar aceștia au fost aici dintotdeauna.

Mitul sclaviei:
Sclavia romilor nu a fost atât de rea.
Realitatea: În România, unul dintre cele mai lungi cazuri de sclavie din lume, cu o durată de aproape 500 de ani, a început cu mult înainte de sclavia afro-americană transatlantică și a fost abolită cu puțin timp înainte de aceasta. Cu toate acestea, această istorie a fost rareori recunoscută sau integrată în narațiunea globală despre sclavie.

Mitul religiei:
Romii nu au o religie, dar pot adopta diferite credințe religioase pentru a obține avantaje materiale.
Realitatea: În timpul migrării romilor către Europa aceștia urmau tradiții necreștine. Cu toate acestea, pe măsură ce s-au stabilit în diferite zone, inclusiv în Principatele Române, mulți dintre ei au suferit o creștinare similară cu cea a altor persoane. Este important de menționat că sunt și romi în sud-estul României care practică (și) islamul. Această concepție greșită că romii nu au o religie a fost în mare parte propagată de primii cercetători ne-romi care au încercat să diferențieze romii de creștinii albi, care erau considerați cetățeni europeni.

Mitul credinței:
Romii sunt blestemați și sunt asociați cu răul.
Realitatea: Multe stereotipuri similare își au originea în perioada sclaviei, în care romii erau descriși ca fiind necivilizați, cu intenția de a justifica înrobirea lor și de a facilita asimilarea lor în societatea umană prin procese precum creștinarea.

Mitul incluziunii:
Romii sunt suficient de bine reprezentați și integrați în politicile europene.

Realitatea: În timp ce unele măsuri se aliniază la programele europene de incluziune, altele sunt considerate mai radicale, abordând rasismul structural și cauzele profunde ale excluziunii romilor. Cu toate acestea, doar un număr restrâns de romi sunt implicați în formularea acestor politici, însă mai mulți sunt implicați în activitățile de celebrare. De exemplu, programele culturale și de celebrare de la nivelul UE marchează date importante în comunitatea romă, cu o arie de cuprindere mai largă. Însă, inițiativele pentru justiție socială, precum pledarea pentru locuințe sociale, pentru educație și probleme de mediu, implică doar o mână de membri ai comunităților rome.

Alte idei greșite despre romi care au origini istorice

Mitul:
Femeile rome sunt pasionale.
Realitatea: Femeile rome, la fel ca și femeile din alte minorități, sunt adesea hipersexualizate. Această tendință își are originea în timpul perioadelor de sclavie, servind la perpetuarea dominației și controlului asupra lor.

Mitul:
Femeile de etnie romă nasc mulți copii pentru a avea acces la beneficii sociale.
Realitatea: Opresiunea intersecțională experimentată de femeile rome, asemenea altor femei din comunitățile marginalizate, contribuie la menținerea statutului lor marginalizat, întrucât lipsa unei educații sexuale adecvate și a accesului la servicii și facilități de sănătate reproductivă le ține prizoniere în ciclul sărăciei. Autoritățile își justifică adesea lipsa de intervenție și de sprijin invocând motive culturale. Aceste credințe au rădăcini în contextul istoric al perioadei de sclavie, când femeile rome erau constrânse să aducă pe lume un număr mare de copii care erau apoi exploatați ca muncitori.
În plus, România cheltuie doar 15% din PIB pentru protecția socială, care include prestații precum alocații pentru copii, pensii și ajutoare de șomaj. Acest procentaj se situează printre cele mai scăzute din statele membre ale UE, cu o proporție și mai mică (0,1%) alocată în mod specific pentru abordarea excluziunii sociale.

Mitul căsătoriei:
Romii sunt obișnuiți să aranjeze căsătorii timpurii pentru copiii lor.
Realitatea: În timp ce căsătoriile timpurii au apărut ca o practică în perioada sclaviei, având drept scop menținerea unității familiale și obținerea beneficiilor pentru proprietar, cercetătorii și activiștii romi contemporani susțin implementarea inițiativelor de dezvoltare economică, cu accent special pe femei. De asemenea, aceștia încurajează campanii de educație și informare pentru a sensibiliza populația cu privire la riscurile asociate căsătoriilor timpurii.

Mitul:
Romii nu sunt dispuși să își înscrie copiii la școală și se opun integrării.
Realitatea: Situația dificilă a copiilor romi care nu participă la școală subliniază eșecul sistemului educațional de a aborda drepturile și nevoile acestora. Acești copii se confruntă adesea cu bullying și discriminare continuă în școli în timp ce mulți sunt nevoiți să ajute la îngrijirea membrilor familiei sau să lucreze pentru a-și susține familiile.

Mitul:
Romii sunt cerșetori.
Realitatea: Un stereotip care a persistat de-a lungul timpului, în special de la aderarea României la UE, este ideea că cerșetoria este o trăsătură a identității romilor și nu o consecință a sărăciei în care trăiesc. Unii chiar atribuie sărăcia eșecului individualului de a se "integra", fără a lua în considerare contextul socio-economic mai amplu în care mulți dintre aceștia trăiesc.

Mitul:
Romii sunt infractori și hoți.
Realitatea: Aceasta este una dintre cele mai vechi prejudecăți împotriva romilor, care datează de la mijlocul secolului XIX și este adânc înrădăcinată în întreaga Europă, având originea în trecut lor istoric. Legile și discursurile care îi identifică pe romi drept delincvenți au alimentat crimele de ură și conflictele interetnice timp de decenii, chiar și după anul 1990, culminând cu evenimentele tragice ca Porajmosul (Holocaustul romilor), în timpul căruia între 200.000 și 500.000 de persoane au fost deportate în toată Europa.

Să acționăm proactiv pentru eliminarea miturilor asociate cu aceste idei greșite

- Să ne educăm cu privire la istoria romilor din România și din Europa pentru a ne chestiona prejudecățile. Putem folosi testul Harvard pentru evaluarea prejudecăților implicite: https://implicit.harvard.edu/implicit/takeatest.html

- Să acordăm prioritate întrebărilor pentru a înțelege cauzele care stau la baza problemei în loc să faceți presupuneri.

- Să avem grijă să nu tratăm romii ca pe un grup omogen.

- Să căutăm în mod activ diverse voci și perspective ale romilor pentru a ne forma o înțelegere completă.

- Să reflectăm asupra propriilor noastre privilegii pentru a dezvolta o perspectivă critică.

- Să ne exprimăm împotriva antițigănismului, rasismului, discursului instigator la ură și a tuturor formelor de discriminare.

- Să verificăm informațiile din surse alternative.

- Să evităm categorizarea diferitelor stiluri de producere a cunoașterii într-o manieră care să excludă persoanele de etnie romă, fără a evalua mai întâi calitatea și prejudecățile inerente

perspectivelor non-rome.

• Să rămânem vigilenți cu privire la modul în care îi prezentăm lingvistic pe romi, abținându-ne să îi descriem ca fiind "alții" marginalizați și exotici, de pe pozițiile noastre de privilegiu. Astfel de portretizări îi privează adesea pe romi de șansa de a se auto-reprezenta.

• Să urmăm, și să încurajăm alți cercetători să urmeze, cursuri de formare în domeniul eticii cercetării, ca măsură proactivă împotriva folosirii jignirilor rasiale și a terminologiei ofensatoare, respectând autoidentificarea persoanelor de etnie romă, indiferent de etichetele pe care acestea le aleg.

• Să ne reorientăm atenția de la marginalizarea romilor la deficiențele și eșecurile sistemice care predomină în legislație, politici și practici.

• Să acordăm prioritate centrării narațiunilor și perspectivelor romilor atunci când ne confruntăm, fie în intervenții, fie în cercetările academice, în calitate de Gadje, cu problemele acestora. Să implicăm colaboratori și/sau co-cercetători romi ca parteneri egali pe tot parcursul procesului și să adoptăm metodologii de cercetare (acțiune) participativă pentru a genera date conduse de comunitate, fără prejudecăți.

• Să încurajăm cercetătorii să investigheze relația dintre prejudecățile academice, pozițiile lor în ierarhiile sociale și metodologiile pe care le aplică în studiile despre romi, pentru a evita reproducerea unui mod de gândire rasial.

SET DE INSTRUMENTE PARTICIPATIVE

Lucrul cu co-cercetătorii și membrii comunității

Freire și pedagogia autonomiei

Paulo Freire, teolog și pedagog iezuit latino-american, a fost un pionier al metodelor de educație non-formală în comunitățile marginalizate. Metodologii de cercetare, cum ar fi Cercetarea-Acțiune Participativă și dramaturgia lui Augusto Boal, care a creat teatrul forum, împreună cu bugetarea participativă promovată de Institutul Freire, au fost profund influențate de abordarea sa pedagogică. În lucrarea sa fundamentală, Pedagogia autonomiei, Freire a subliniat autonomia ca principiu fundamental al educației, urmărind să cultive gândirea critică și conștiința de sine prin experiențe de împuternicire care prioritizează libertatea. În acest fel, educația evoluează într-un proces participativ și co-creativ (secțiunea următoare), promovând angajamentul civic. Deși nu a fost utilizată în mod explicit în proiectul nostru, gândirea freireană a servit drept principiu fundamental al cercetării-acțiune participative care a constituit nucleul demersului nostru empiric. Exemple de punere în aplicare a pedagogiei autonomiei lui Freire ar putea fi găsite în activitățile de bază ale unor ONG-uri rome (a se vedea activitatea Asociației E-Romnja în mai multe comunități din întreaga țară) sau în inițiative ne-rome (vezi activitatea diferiților cercetători și membri ai Fundației Desire care lucrează în Pata Rât).

EXERSEAZĂ

Utilizează experiențele de viață ale membrilor comunității ca exemple pentru a deschide discuția despre drepturi și modalitățile de obținere a acestora. Folosește instrumentele și practicile existente de dezvoltare comunitară pentru a-i informa despre posibilitățile și rezultatele potențiale.

Co-cercetători și co-creatori

Un co-cercetător din cadrul comunității rome este o persoană care trăiește în anumite circumstanțe sau care ocupă o anumită poziție pe Roata Puterii și a Privilegiilor (vezi mai jos). Pornind de la experiențele directe ale co-cercetătorilor, aceștia contribuie în mod activ la cercetarea pe diverse teme ca membri deplini ai echipei de cercetare. În mod similar, un co-creator în activitatea diaconală își folosește expertiza pentru a contribui la planificarea și implementarea acțiunilor și activităților în comunitățile sale. În cadrul proiectului PARI, am colaborat cu co-cercetători din cele patru locații principale, care ne-au oferit un sprijin neprețuit în colectarea și analiza datelor, în implementarea activităților și au oferit reflecții și feedback cu privire la practicile și rezultatele cercetării.

EXERSEAZĂ

Pe cât posibil, în special în cadrul proiectelor și intervențiilor destinate problemele romilor, subliniem importanța încorporării cunoștințelor și perspectivelor locale ale co-cercetătorilor și ale co-creatorilor. Identificați-i într-o vizită preliminară în comunitate, după ce ați discutat cu diferiți stakeholderi locali. Asigurați includerea lor în fiecare etapă a proiectului/activității/cercetării. Oferiți-le pregătire în activitatea academică/diaconală și implicați-i în mod activ în tot procesul.

Fotografia vorbită

Metoda fotografiei vorbite (photovoice) reprezintă o alternativă integrativă și participativă atât pentru studiile empirice pe termen scurt, cât și pentru cele pe termen lung. Aceasta este deosebit de importantă atunci când vocile marginalizate sunt în pericol să fie excluse din discursul public. Potrivită atât pentru mediile online, cât și pentru cele offline, această metodă presupune ca cercetătorii să invite un grup de persoane să își documenteze experiențele zilnice pe un anumit subiect, care poate fi propus și de participanții înșiși. Ulterior, membrii grupului se adună pentru a discuta fotografiile, facilitând transformarea narațiunilor individuale în perspective colective. Acest proces colaborativ îmbunătățește înțelegerea subiectului atât pentru participanți, cât și pentru cercetători. În timpul atelierelor noastre cu membrii comunității, am folosit metoda photovoice pentru a explora resursele comunității, simbolurile religioase și culturale și poveștile personale ale participanților. Obiectivul nostru a fost să le prezentăm talentele/talanții (vezi mai jos) și să găsim modalități de a le (re) descoperi. Prin intermediul acestui proces, am descoperit că acesta poate evoca amintiri sau experiențe emoționante din trecut. Cu toate acestea, ne-am asigurat că participanților li s-a oferit sprijin emoțional în timpul și după sesiunile de grup. Este crucial să nu lăsăm persoanele să se confrunte singure cu emoțiile lor, fiind esențială pregătirea facilitatorilor pentru a face această muncă emoțională.

EXERSEAZĂ

Încurajați membrii comunității să facă fotografii în mediul lor și integrați-le în cadrul întâlnirilor. Rugați-i să împărtășească motivele pentru care au selectat fiecare fotografie și să identifice elementele din acestea care evidențiază resursele și talentele comunității.

Sursa:
Blogul Cuvântul Ortodox, 2013, Pilda talanților.

Folosește-ți talanții!

Metoda cunoscută sub numele de "Folosește-ți talentele" (UYT) a luat naștere la începutul anilor 2000 ca o abordare de dezvoltare comunitară în cadrul Bisericii Luterane din Madagascar. Inițial, patru biserici - Biserica Luterană Malgașă, Biserica Metodistă din Zimbabwe, Frăția Penticostală Liberă din Kenya (FPFK) și Biserica Evanghelică Etiopiană Iisus Mekane (EECMY) - și-au exprimat interesul și au colaborat cu partenerul lor norvegian, Societatea Norvegiană de Misiune (SNM). Ulterior, rețeaua s-a extins pentru a include și alte biserici din Africa de Vest și Asia.

Metoda UYT își are rădăcinile în pilda biblică cu același nume. Această abordare a evoluat treptat pe baza experiențelor adunate din congregații și din comitetele lor de dezvoltare, devenind ulterior o mișcare și o metodologie pentru activitățile de dezvoltare desfășurate în cadrul bisericii. Baza UYT constă în inițiativele desfășurate în cadrul congregațiilor, care se extind către o comunitate mai largă, folosind resursele disponibile accesibile din prezent, în special talentele/talanții membrilor comunității. Scopul său fundamental este de a urma porunca lui Dumnezeu de "a-ți iubi aproapele". UYT subliniază modul în care congregațiile pot fi implicate activ în împlinirea acestei porunci, promovând pastorația holistică și căutând să îmbunătățească condițiile de viață atât pentru membrii lor, cât și pentru comunitatea mai largă.

Darurile inimii

Darurile minții

Talentele mâinilor

Sursa: Stephanie Dietrich, 2023,
Atelierul de lucru al proiectului USE YOUR TALENTS pentru echipa PARI.

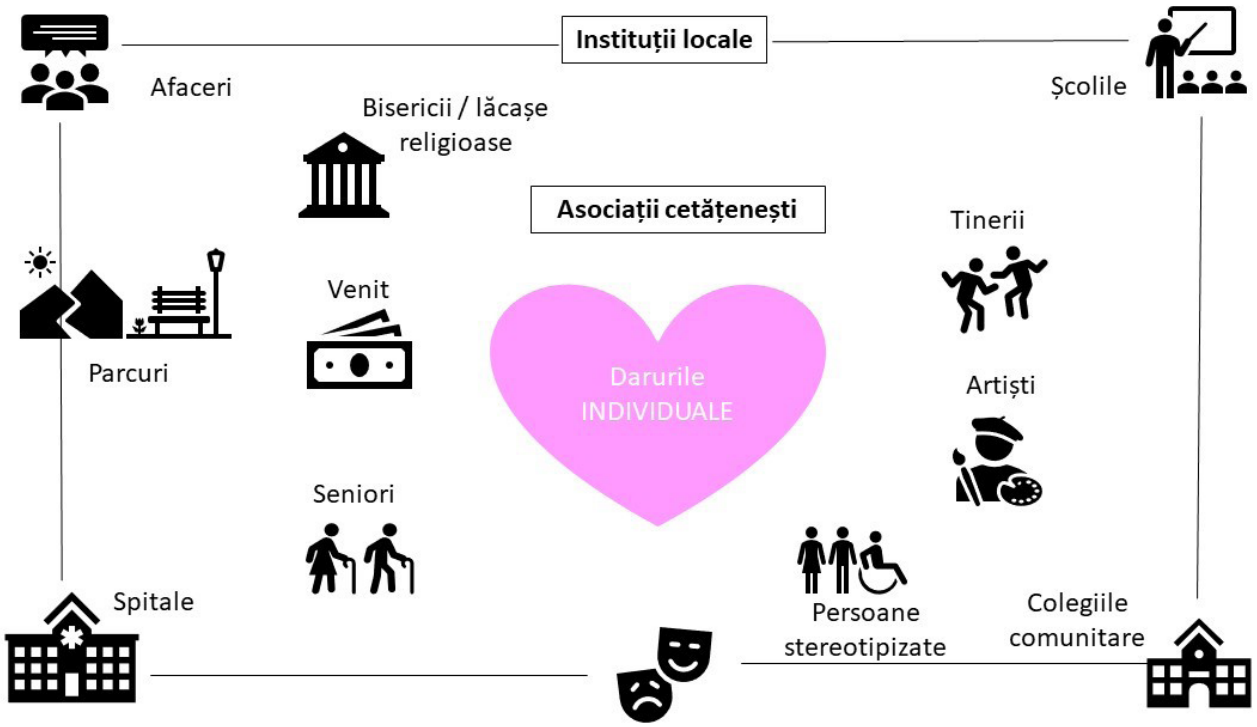

Sursa: Stephanie Dietrich, 2023,
Atelierul de lucru al proiectului USE YOUR TALENTS pentru echipa PARI.

Ne-am axat pe identificarea celor mai esențiale talente, inclusiv cele ale inimii, minții și mâinilor, accentuând resursele și potențialul în locul nevoilor și deficitelor. Prin urmare, am folosit metoda UYT pentru a cartografia resursele comunității în cadrul adunărilor comunitare.

Acest proces a evidențiat practici uitate, care s-au dovedit de ajutor în trecut, experiențe comune, resurse ignorate și oportunități potențiale pentru inițiative locale. Cu toate acestea, am întâmpinat dificultăți în a discuta despre resurse fără a lua în considerare nevoile structurale și în a aborda talentele individuale în contextul comunității fără a recunoaște dinamica puterii în comunitate, inclusiv în ceea ce privește aspectele financiare.

EXERSEAZĂ

Realizați o hartă a resurselor comunității împreună cu cât mai mulți membri ai acesteia. Pe măsură ce utilizați acest instrument, reflectați asupra provocărilor, luați notițe și discutați-le cu membrii comunității, folosind un limbaj clar și exemple ușor de înțeles.

Întrebări reflexive

În universități, în cercurile (activiste) la firul ierbii și în anumite profesii precum asistența socială și organizarea comunitară, se practică adesea reflecția asupra activității desfășurate, a procesului implicat, a rezultatelor dorite, a emoțiilor participanților și a pașilor ce urmează să fie întreprinși în continuare. Pe parcursul proiectului nostru, am folosit o serie de întrebări de reflecție în diverse etape, concentrându-ne în special pe aspecte participative, cum ar fi metodele, abordările și instrumentele utilizate. Aceste reflecții au acoperit diverse dimensiuni, inclusiv etica și dilemele în implementarea proiectului, dinamica puterii în echipă și în relația cu stakeholderii, precum și natura rezultatelor și a cunoștințelor obținute despre romi ca grup etnic. Am adaptat unele dintre întrebările de mai jos pentru a ajunge la un public mai larg de specialiști și profesioniști.

Etică și dileme

Cum pot fi recalibrate procesele care implică persoanele rasializate și marginalizate pentru a se concentra mai bine pe experiențele și perspectivele lor distincte?

În ce mod pot fi sprijinite eforturile de combatere a inegalităților, prejudecăților și discriminării, în pofida persistenței dinamicii structurale de putere, care poate să nu rezolve direct aceste probleme?

Ce strategii ar putea fi adoptate pentru a aborda și preveni eficient tokenismul în diverse contexte?

Dinamica puterii: rolul agentivității

La cine revine în cele din urmă responsabilitatea pentru acțiune, activitate sau inițiativă? A cărei poveste primește cu adevărat atenție și validare? Cine are autoritatea de a influența deciziile și rezultatele?

Care este dinamica care caracterizează relația dintre co-cercetători/co-creatori și inițiator, precum și alți membri ai comunității?

Producția de cunoaștere și justiția epistemică/rasism: nimic despre noi fără noi

Ce aporturi își propun să aducă co-cercetătorii, co-creatorii și membrii comunității? Cum sunt evaluate sau (sub)apreciate contribuțiile lor?

EXERSEAZĂ

Luați-vă timp să reflectați la aceste întrebări, atât individual, cât și în cadrul echipelor voastre, și înregistrați răspunsurile cu un pix pe hârtie. Revedeți aceste răspunsuri în etapele ulterioare ale activității sau intervenției voastre pentru a evalua schimbările în abordare, în mentalitate și în dinamica comunității.

Utilizarea intersecționalității

Intersecționalitatea se referă la interacțiunea dintre diferite forme de putere și opresiune, cum ar fi rasa sau etnia, genul și clasa socială. Conceptul subliniază necesitatea unor progrese semnificative în abordarea interacțiunii dintre diferitele forme de discriminare intersecțională și inegalitatea structurală prin intermediul politicilor, legislației și a aplicării acestora. Intersecționalitatea pune sub semnul întrebării reprezentarea esențialistă a romilor ca un grup omogen, recunoscând și incluzând experiențe și voci diverse ale celor mai marginalizate persoane din cadrul comunității, precum și resursele pe care le au indivizii (E-Romnja, 2023). Cu toate acestea, utilizarea intersecționalității este încă în stadiu incipient în cadrul politicilor publice europene.

Roata privilegiilor și a puterii explicată

Roata privilegiilor reprezintă un instrument dinamic pentru analiza identității proprii (intersecționale), unde pozițiile pot fi flexibile în funcție de schimbarea circumstanțelor. Compusă din trei inele - Puternic (cel interior), Invizibilizat (mijloc) și Marginalizat (cel exterior) - aceasta conturează diverse identități în cadrul societății (Watkins, 2021).

Persoanele care au poziții multiple în inelul interior, în general dețin cea mai mare putere în orice context. Ca urmare, perspectivele lor sunt mai frecvent recunoscute și luate în considerare. Pentru cei privilegiați și/sau puternici care se găsesc în aceeași încăpere cu alții care nu beneficiază de aceleași avantaje, a acționa ca aliat presupune să creeze spațiu pentru aceștia, să le amplifice vocea și să îi asculte activ. Doar atunci când vocile marginalizate lipsesc, aliații ar trebui să vorbească în numele lor, reflectând în același timp asupra motivelor pentru care sunt excluse și să facă eforturi să le includă în conversație.

Persoanele aflate în inelul de mijloc se confruntă adesea cu o ștergere a identității și cu forme distinctive de marginalizare. Discriminarea subtilă, exprimată prin respingere și minimizare, este predominantă pentru indivizii din această categorie. Cu toate acestea, perspectivele lor sunt la fel de valide, iar experiențele lor sunt la fel de importante ca cele care se confruntă cu o discriminare mai evidentă. Inelul exterior reprezintă persoanele cele mai marginalizate, care experimentează atât forme directe, cât și subtile de discriminare. Spre deosebire de cei din inelul intermediar, care pot trece neobservați, persoanele marginalizate se confruntă cu discriminarea sistemică, care are un impact disproporționat asupra vieții lor. ■

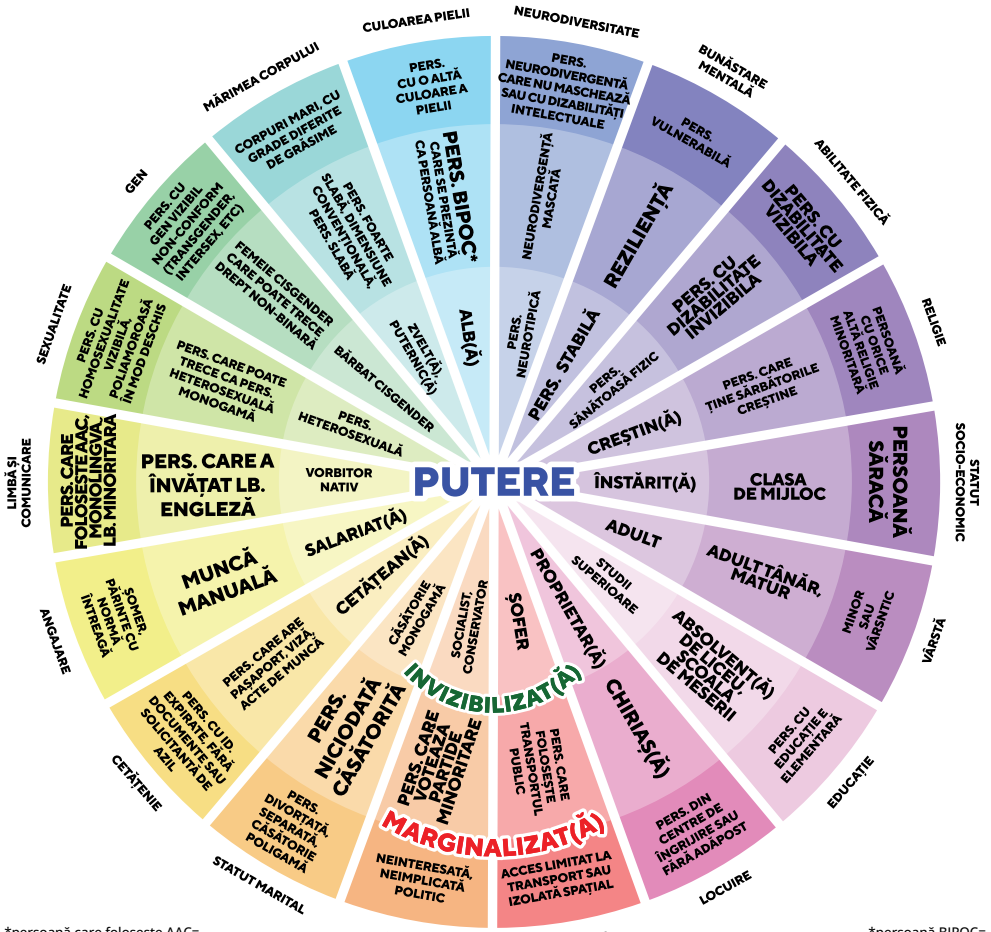

*persoană care folosește AAC= persoană care folosește comunicare augmentativă și alternativă (RO)

*persoană BIPOC= Black, Indigenous, and people of color (EN) Negri, indigeni și oameni de culoare (RO)

EXERSEAZĂ

Folosiți roata nu doar pentru a evalua privilegiile și puterea individuale, ci și pentru a vă examina propria poziționare în raport cu comunitatea și cu alte părți interesate implicate în activitatea dumneavoastră. Reflectați asupra modului în care vă puteți folosi puterea pentru a împuternici membrii comunității în inițiativele lor. Rețineți că schimbarea și justiția socială necesită timp și practică. Aveți răbdare cu toți cei implicați și rămâneți dedicați eforturilor dumneavoastră.

Sursa: Whatkins, 2021, Intersecționalitatea: Roata privilegiilor (așa cum se folosește în SUA), adaptare după Sylvia Duckworth, Consiliul Canadian pentru Refugiați, și Olena Hankivsky, PhD.

BUNE PRACTICI DIN CELE DOUĂ JUDEȚE

În timpul activității noastre pe teren, am observat diverse abordări adoptate de actorii religioși pentru a sprijini comunitățile sau membrii individuali. În județele Sibiu și Vâlcea, am identificat diferite confesiuni creștine: Ortodoxă, Catolică și Protestantă (care include Penticostali, Baptiști, Adventiști și Luterani), care reprezintă majoritatea credincioșilor ca grup. Motivația acestor actori religioși de a sprijini și împuternici comunitățile este adânc înrădăcinată în percepția lor asupra importanței religiei în viața de zi cu zi a oamenilor. Printre motivele lor se numără convingeri precum "nimic fără Dumnezeu", "solidaritate între credincioși", "trăim ecumenic", "ne apropiem de Dumnezeu", "trebuie să trăim împreună" și "nu putem să ne despărțim unii de alții".

Printre inițiativele acestora, am identificat programe, proiecte și activități. Programele reprezintă practici pe termen lung, care implică resurse semnificative și un număr mare de persoane, adesea finanțate din surse caritabile sau externe. Proiectele sunt practici pe termen scurt sau mediu, care implică un număr limitat de persoane și resurse, în timp ce activitățile sunt adesea spontane și pe termen scurt, bazate pe resursele locale. Programele includ de obicei activități extrașcolare, cum ar fi programe muzicale, campanii anuale de colectare și oferire a rechizitelor școlare sau dezvoltarea de locuințe sociale. Proiectele pot implica grupuri specifice, cum ar fi copiii, mamele sau bătrânii, și pot consta în eforturi filantropice în timpul crizelor, ansambluri muzicale sau furnizarea regulată de pachete cu alimente. Activitățile pot varia: de la renovarea sau reconstrucția locuințelor după incidente precum incendii sau inundații, botezuri pentru copiii ai căror părinți nu au resurse, până la ateliere practice atât pentru copii, cât și pentru adulți.

Practici de distribuire a alimentelor

Printre practicile pozitive observate, proiectele de distribuire de alimente în comunitate și mesele comune au apărut ca fiind constante înainte, în timpul și după pandemie. Aceste inițiative au vizat diverse grupuri, inclusiv bătrânii, familiile cu mulți copii care se confruntă cu dificultăți financiare și copiii care participă la activități extrașcolare. În plus, gătitul și mesele comunitare la biserici sau în timpul sărbătorilor creștine sunt evenimente obișnuite, indiferent de cantitatea sau tipul de alimente furnizate. Sprijinul alimentar servește atât ca ajutor de urgență, cât și ca măsură de consolidare a încrederii, funcționând ca un mijloc de a intra în comunități și de a sprijini copiii și familiile acestora să frecventeze școala și să își reconstruiască viața.

Când este facilitată de instituții sau fundații internaționale,

furnizarea de alimente este adesea condiționată, servind ca stimulent pentru participarea la școală pentru copii sau la muncă pentru adulți. Legarea asistenței alimentare de frecventarea școlii este o practică care este criticată chiar și de către unii practicieni, deoarece încercările directe de a o implementa îi expun limitele, inclusiv dificultatea de a construi relații de încredere și solidaritate. Pe parcursul timpului, unul dintre ONG-uri și-a revizuit strategia pentru a se concentra pe folosirea alimentelor ca mijloc de a stabili conexiuni cu copiii, oferindu-le sprijin și reducând decalajele sociale, emoționale și, uneori, economice dintre cei care oferă ajutor și cei care îl primesc (Rasche, Blank, 2022, 94-96). În cele din urmă, au creat un program de asistență alimentară pentru familiile cu mulți copii, oferindu-le aproximativ 100 EUR lunar pentru achiziționarea de alimente de bază sănătoase. Distribuitorii îi însoțesc pe membrii familiilor la supermarketuri pentru a face aceste achiziții în mod colectiv. Această abordare recunoaște importanța satisfacerii nevoilor de hrană ca fundament pentru construirea încrederii, a relațiilor și stabilizarea altor aspecte ale vieții. Totuși, evidențiază și limitele programelor de finanțare pe termen scurt în soluționarea problemelor sistemice, subliniind necesitatea unor intervenții integrate pe termen lung, mai ales în cazul familiilor extrem de sărace.

Pe parcursul pandemiei, împărțirea pachetelor de alimente a apărut ca o garanție vitală pentru cei mai vulnerabili, inclusiv pentru persoanele în vârstă, persoanele cu probleme de sănătate și familiile numeroase cu dificultăți financiare, printre care și familiile de romi, care nu aveau mijloacele necesare pentru a-și asigura hrana prin intermediul unui loc de muncă. Cu toate acestea, atunci când erau distribuite prin intermediul instituțiilor, aceste pachete erau condiționate de înscrierea pe liste pentru beneficii sau servicii sociale sau de sănătate. În contrast, atunci când erau distribuite prin intermediul inițiativelor neguvernamentale sau religioase, alimentele ajungeau doar la un număr restrâns de persoane selectate, adesea cunoscute personal de către cei care le ofereau. De exemplu, mănăstirile oferă mese persoanelor care muncesc pe terenurile lor și, uneori, furnizează pâini celor care participă la serviciile lor religioase.

Atunci când este facilitată de biserici sau în cadrul unor comunități foarte unite, distribuția de alimente promovează adesea un sentiment de împărtășire și coeziune comunitară, deși, de obicei, se limitează la cei care participă la activitățile religioase. De exemplu, în timpul pandemiei, un grup de penticostali dintr-un sat, care lucrau la construirea unei case de cult într-un sat vecin sărac, au primit un porc de la o femeie din primul sat pentru a-l distribui enoriașilor nevoiași. Pastorul a împărțit carnea în zece pachete și a distribuit-o printre cei mai săraci locuitori. În multe sate, tradiția de a împărți pâine ca formă de ajutor alimentar a început în timpul pandemiei și a continuat ca o practică săptămânală, unii furnizori oferind necondiționat 250 de pâini pe săptămână pentru mai multe sate. O dată pe săptămână, câteva comunități religioase se reunesc pentru mese pregătite în spațiul comun de către membrii comunității. La aceste mese se adună ingrediente, și uneori rețete, provenite fie din propriile eforturi de cultivare, fie donate de enoriași, încurajând un sentiment de unitate și responsabilitate comună în cadrul comunității. Copiii din anumite comunități primesc adesea tort de ziua lor de naștere, de obicei unul pentru toți copiii născuți în aceeași

săptămână, sau sunt ocazional tratați cu petreceri de ziua de naștere în anumite cazuri particulare.

Ansambluri muzicale

În ambele județe, ansamblurile muzicale, care includ grupuri corale, instrumentale sau de dans, sunt larg răspândite în toate comunitățile. Unele sunt afiliate la biserici sau lăcașuri de cult, altele sunt legate de tradiții religioase, iar altele se axează pe furnizarea de activități și servicii sociale. Este de remarcat faptul că aceste ansambluri implică atât copii și tineri adulți de etnie romă, cât și ne-romi. În special, grupurile corale și ansamblurile de muzică pentru copii sunt cele mai prezente în aceste comunități.

În regiunea Hârtibaci, se desfășoară două activități semnificative, dintre care una este coordonată de o fundație religioasă: o școală de muzică destinată copiilor și tinerilor adulți, desfășurată pe teritoriul mai multor sate, cu aproximativ 100 de participanți implicați în activități săptămânale după orele de școală. În cadrul acestei inițiative, instructorii sunt profesori de muzică, iar uneori sunt invitați și profesioniști internaționali care lucrează în comunități marginalizate din străinătate. Inițial, programul muzical viza copiii romi defavorizați, însă recent s-a extins pentru a include copii din diverse medii sociale, cu accent pe promovarea incluziunii sociale și culturale.

Organizatorii subliniază faptul că participarea copiilor nu este condiționată de apartenența lor la o anumită biserică sau credință. Cu toate acestea, în deschiderea activităților și la mesele comune organizate în timpul sesiunilor muzicale de după școală, participanții se adună pentru a spune împreună o rugăciune.

În zona Hârtibaci, o altă inițiativă importantă este o fanfară de instrumente de suflat asociată cu comunitatea penticostală din mai multe sate. Pornită de un pastor american care inițial a stabilit legături cu enoriașii din zonă, fanfara a prosperat, având până la 30 de instrumente în apogeul său, înainte de pandemie. Instrumentiștii au participat în mod regulat la concursuri și evenimente muzicale locale și regionale, prezentând un repertoriu divers. Reasamblarea grupului a fost dificilă din cauza faptului că cea mai mare parte a membrilor tineri a plecat în străinătate. Cu toate acestea, acum au un instructor local bine pregătit, format de pastorul american, și sunt în căutare activă de noi membri pentru a revitaliza ansamblul.

În cele din urmă, grupul de Călușari, din localitățile din nordul județului Vâlcea, a devenit un simbol cultural și religios proeminent în regiune. Recunoscând importanța sa în zona balcanică, UNESCO l-a inclus în Patrimoniul Cultural Imaterial al Lumii în 2008. Acest dans, desfășurat în principal în Duminica Rusaliilor, este practicat atât de bărbați romi, cât și de cei ne-romi. Dansatorii încep procesiunea de la o mănăstire sau biserică, unde primesc binecuvântarea unui preot, apoi dansează în întregul sat, vizitând fiecare gospodărie. Îmbinând practicile și simbolistica religioasă și păgână, dansul a fost transmis de la tineri la adolescenți, formând în cele din urmă grupuri dedicate de Călușari. Aceste grupuri participă la competiții în timpul festivalurilor anuale de dans organizate în toată Oltenia.

Spații de socializare pentru copii și tineri în interiorul sau în jurul bisericii

Una dintre cele mai acute necesități în toate comunitățile a fost crearea unor spații de socializare, în special în

cadrul spațiilor religioase, care să satisfacă în mod special cerințele tinerilor și adolescenților. În timpul vizitelor în aceste comunități, diverși actori religioși fie au amenajat astfel de spații, fie s-au străduit să înființeze altele noi.

Aceste locuri au fost concepute pentru a oferi copiilor, adolescenților și tinerilor oportunități de a se implica în activități relevante, care să le îmbogățească atât viața, cât și dezvoltarea spirituală.

În regiunea Hârtibaci, un pastor a încurajat participarea tinerilor la mesele comunitare organizate săptămânal, colaborând cu bucătăresele pentru pregătirea și servirea mâncării după slujbă. O altă inițiativă prezintă un alt pastor care a transformat o veche biserică într-un centru social, dotând-o cu săli de clasă pentru educație non-formală, pentru a sprijini copiii în activitățile extrașcolare și pentru a-i pregăti pentru școală. Într-un alt sat, un preot a amenajat o cafenea cu terasă în curtea bisericii, oferind tinerilor un spațiu sigur și monitorizat pentru socializare, abordând astfel problema lipsei de astfel de locuri în sat. Iar centrul cultural al satului a fost utilizat în principal pentru evenimente precum nunți, botezuri și înmormântări.

Într-una dintre comunitățile din județul Vâlcea, preotul îndeplinește și rolul de director al unui centru cultural, unde a dezvoltat un program destinat copiilor, concentrat pe activități religioase cum ar fi pictura de icoane și participarea la corul bisericesc. În altă comunitate, un alt preot a amenajat un spațiu de lucru pentru copii deasupra unei capele. Aici, copiii sunt implicați în diverse activități, precum ateliere de pictură de icoane și grupuri de studiu biblic.

Practici de accesibilizare

În ciuda faptului că majoritatea bisericilor din comunitățile vizitate nu sunt accesibile pentru persoanele cu dizabilități, un efort concertat întreprins de preoții din Vâlcea și un pastor din Sibiu a adus predicile în sfera accesibilității. Cei din Vâlcea au colaborat cu romi credincioși, vorbitori nativi de limba Romani, pentru a traduce liturghia și a o încărca pe YouTube. Cea de-a doua inițiativă, în Sibiu, prezintă un pastor care oferă versiuni audio ale textelor biblice, cântecelor și predicii, pe mp3 playere pentru bătrâni, persoane needucate și copii care nu frecventează școala. ■

VOCABULAR PENTRU INCLUZIUNE, JUSTIȚIE ȘI RECONCILIERE

Lista oferită nu este exhaustivă, dar include conceptele cel mai frecvent folosite, așa cum au fost definite de organizații, colective și instituții specializate în drepturile omului, probleme juridice și probleme ale romilor. Scopul lor în acest ghid este de a oferi o înțelegere comună. Pentru interpretări nuanțate ale unora dintre ele, vă rugăm să consultați viitorul volum colectiv elaborat în cadrul proiectului PARI, în care vom adopta o abordare academică (empirică) pentru a examina utilizarea, provocările și constrângerile conceptelor.

Actorii religioși ar putea fi un lider religios, o organizație bazată pe credință sau orice organizație care funcționează în mod evident pe principii religioase. (PaRD, 2020)

Acțiunea afirmativă este o acțiune care îi favorizează pe cei care sunt adesea supuși discriminării; este folosită și sub denumirea de discriminare pozitivă. (ERRC)

Aliat este o persoană care nu este direct afectată de o problemă, dar care luptă în solidaritate cu cei care sunt direct afectați de acea problemă. Aceasta este o persoană care înțelege că rolul său principal este: a) să se educe în primul rând pe sine, b) să își educe comunitatea și c) să acorde sprijin liderilor celor care sunt direct afectați de problema respectivă. (YWCA, 2016)

Alterizarea înseamnă a privi sau a trata o persoană sau un grup de persoane ca fiind intrinsec diferită și străină de sine. (ERRC)

Antițigănismul este forma specifică de rasism față de romi, sinti, călători și orice grup care este stigmatizat ca ț**** în imaginarul public. Fenomenul este construit istoric și prezent în structuri și practici discriminatorii care au un efect degradant, producând dezavantaje, segregare și inegalitate. (ERRC) Este o formă complexă și multifațetată de rasism care cuprinde diverse aspecte, inclusiv dimensiuni culturale, sociale, economice și politice. (ERGO, 2023)

Diaconia este serviciul social creștin, percepută în special ca o expresie a îngrijirii față de aproapele, reprezentând o parte semnificativă din viața bisericii, alături de închinarea adusă lui Dumnezeu. (WCC, 2022)

Demnitatea este un termen utilizat în discuțiile morale, etice, juridice și politice pentru a indica faptul că o ființă are dreptul înnăscut de a fi apreciată și de a primi un tratament etic. Este o extensie a conceptelor din epoca Iluminismului privind drepturile inerente și inalienabile. (CoE, 2014)

Dialogul intercultural este un proces care cuprinde un

schimb sau o interacțiune deschisă și respectuoasă între indivizi, grupuri și organizații cu origini culturale sau viziuni diferite ale lumii. (CoE, 2014)

Discriminarea apare atunci când o persoană este tratată mai puțin favorabil decât alte persoane aflate într-o situație comparabilă, pe motiv că aparține sau este considerată ca aparținând unui anumit grup sau unei anumite categorii de persoane, fără a exista o justificare rezonabilă și obiectivă pentru un astfel de tratament. (CLR, 2021)

Discriminarea directă este un tip de discriminare ilegală prin care o persoană este tratată mai puțin favorabil decât o altă persoană din cauza unei caracteristici protejate, cum ar fi rasa, etnia, vârsta, sexul, statutul marital, sarcina, religia sau convingerile, orientarea sexuală sau dizabilitatea. Discriminarea directă poate fi intenționată sau neintenționată și poate fi contestată în temeiul legilor antidiscriminare. (SJ, 2023)

Discriminarea indirectă este un tip de discriminare care apare atunci când o regulă, o politică sau o practică care se aplică tuturor are un impact negativ disproporționat și nejustificat asupra unui grup de persoane care împărtășesc o caracteristică protejată, cum ar fi rasa, vârsta, sexul, statutul marital, sarcina, religia sau convingerile, orientarea sexuală sau dizabilitatea. Discriminarea indirectă poate fi intenționată sau neintenționată și poate fi contestată în temeiul legilor antidiscriminare. (SJ, 2023)

Discriminarea intersecțională apare atunci când o persoană este discriminată din două sau mai multe motive, care acționează simultan și interacționează într-un mod inseparabil, producând forme distincte și specifice de discriminare. Exemplul din literatura de specialitate este cel al unei tinere de etnie romă care este discriminată pe piața muncii pentru că aparține unui grup etnic, fiind în același timp percepută ca fiind "periculoasă", pentru că este femeie și, prin urmare, "va avea în curând copii" (și nu va lucra o perioadă de timp) și pentru că este tânără și, prin urmare, lipsită de experiență. (CLR, 2021)

Discriminarea cumulativă multiplă are loc atunci când o persoană este discriminată cu aceeași ocazie, dar din două motive - de exemplu, o femeie lesbiană este hărțuită pentru că este femeie (gen) și pentru că este lesbiană (orientare sexuală). Acest tip de discriminare se spune că este "cumulativă", deoarece fiecare dintre motive poate fi identificat în mod independent. Cu alte cuvinte, discriminarea multiplă apare atunci când două sau mai multe criterii în sine acționează separat în crearea de dezavantaje pentru o persoană. (CLR, 2021, ERRC)

Excluziunea socială și **marginalizarea**, sunt concepte utilizate în diverse discipline, inclusiv în educație, sociologie, psihologie, politică și economie, pentru a caracteriza formele contemporane de dezavantaj social și de împingere la marginea societății. (CoE, 2014)

Gadje este un termen general folosit de romi pentru a se referi la persoanele ne-rome. Gadjicanismul (a se citi gacicanismul) este folosit pentru a sublinia o formă euro-specifică de albitate care acordă privilegii și drepturi sociale, economice, culturale și instituționale celor care nu sunt romi sau, mai exact, grupurilor majoritare dominante (Matache, 2017).

Incluziunea este procesul de îmbunătățire a condițiilor în care indivizii și grupurile participă în societate prin îmbunătățirea capacității, a oportunităților și a demnității celor dezavantajați pe baza identității lor. (ERRC)

Intersecționalitatea este un concept care se referă la natura interconectată a categoriilor sociale, cum ar fi rasa, clasa și genul, așa cum se aplică unui anumit individ sau grup, considerată ca fiind generatoare de sisteme de discriminare sau dezavantaj care se suprapun și sunt interdependente. (ERRC, ENAR, 2022). Aceasta arată modul în care două sau mai multe forme de discriminare se co-constituie și se modelează reciproc. Conceptul ne cere să examinăm diferitele structuri de putere interconectate ale lumii noastre, inclusiv rasismul, patriarhatul, exploatarea economică și multe altele. (ENAR, 2018)

Justiția este un concept larg care se referă la tratamentul corect și imparțial al oamenilor și la aplicarea drepturilor și obligațiilor lor în temeiul legii. Se poate referi, de asemenea, la rezultatul unui proces sau litigiu juridic, cum ar fi o hotărâre, o sentință sau o cale de atac (de exemplu, o despăgubire) care este pronunțată sau acordată de un judecător sau de o persoană aflată într-o poziție superioară similară. (SJ, 2023)

Justiția socială reprezintă dreptatea în ceea ce privește distribuția bunăstării, a oportunităților și a privilegiilor în cadrul unei societăți. (ERRC) Este, de asemenea, procesul și obiectivul de abordare a cauzelor profunde ale "ismelor" (ex rasism, clasism, misoginism etc) instituționale și structurale. (YWCA, 2016)

Participarea este actul de a fi un membru cu drepturi depline al societății; reprezintă diferite mecanisme prin care publicul își exprimă opiniile, și, în mod ideal, de a exercita influență, cu privire la deciziile politice, economice, de management sau alte decizii sociale în cadrul oricărui domeniu de activitate socială umană, inclusiv economică, politică, culturală (de exemplu, multiculturalismul) sau familială (de exemplu, feminismul) (CoE, 2014).

Politica identitară este o expresie care cuprinde diverse activități și teorii politice care își au originea în experiențele colective de injustiție cu care se confruntă anumite grupuri sociale. În loc să se adune doar în jurul unor sisteme de credință, manifestări ideologice sau afilieri la partide politice, mișcările politice bazate pe identitate se străduiesc de obicei să pledeze pentru drepturile politice ale unui grup politic marginalizat într-un context societal mai larg. Membrii acestor grupări își afirmă sau își revendică identitățile unice în moduri care contestă narațiunile dominante, urmărind autodeterminarea. (SEP, 2020)

Porajmos este termenul din limba Romani pentru genocidul sau Holocaustul romilor. Istoricii estimează că între 200.000 și 0,5 milioane de romi au fost uciși de naziști și de colaboratorii lor în Europa. (ERRC)

Prejudecata (bias) este o opinie preconceptă care nu se bazează pe rațiune sau pe fapte. (ERRC) Este o idee care afectează judecata sau percepția unei persoane asupra altei persoane, a unui grup sau a unei probleme, adesea pe baza unor stereotipuri. Prejudecata poate însemna, de asemenea, un prejudiciu sau un dezavantaj care este cauzat de o acțiune sau o decizie. (SJ, 2023)

Prejudecata (prejudice) descrie înclinația sau prejudecata în favoarea sau împotriva unei persoane sau a unui grup, ceea ce are ca rezultat un tratament și beneficii nedrepte pentru alții. Aceasta include convingeri conștiente și inconștiente, de obicei bazate pe norme sociale și stereotipuri, și are ca rezultat susținerea și reproducerea inegalităților structurale. (ENAR, 2022)

Privilegiul se referă la puterea socială nemeritată acordată de instituțiile formale și informale ale societății tuturor membrilor unui grup (de exemplu, privilegiul albilor, privilegiul bărbaților etc.). Privilegiul îi pune pe cei care-l au în poziție avantajoasă, și este de obicei invizibil pentru cei care nu îl au, deoarece suntem învățați să nu-l vedem. (ENAR, 2022)

Religia trăită este reprezentată de practicile și credințele religioase din viața de zi cu zi a indivizilor, nu neapărat rezultate din răspunsurile tradiționale care ar putea veni de la persoane aflate în poziții de autoritate.

Rasismul este o prejudecată, discriminare sau antagonism îndreptat împotriva unei persoane de altă rasă, pe baza convingerii că propria rasă este superioară. Acest lucru se poate întâmpla fie la nivel individual, fie prin intermediul sistemelor, instituțiilor și structurilor societății. (ERRC)

Rasismul instituțional este o formă de rasism exprimată în practica instituțiilor sociale și politice. (ERRC) Acesta se referă la forma de antițigănism încorporată în cadrul instituțiilor și autorităților publice, ceea ce duce la politici și practici discriminatorii și la răspunsuri inadecvate la nevoile comunităților de romi. Politici și practici care restricționează accesul comunităților rome la spații și servicii publice sau care le discriminează în ceea ce privește oportunitățile de angajare. (ERGO, 2023)

Rasismul structural cuprinde întregul sistem de dominație bazat pe rasă, răspândit și infuzat în toate aspectele societății, inclusiv în istoria, cultura, legile, politica, economia și întreaga structură socială. Acesta se referă la o serie de legi, politici, reguli, atitudini și comportamente din instituții și societate care cauzează bariere și împiedică accesul egal la drepturi și oportunități pentru grupurile minoritare. (ENAR, 2020 & 2022) În cazul romilor, antițigănismul se manifestă prin inegalități sistemice care au ca rezultat accesul limitat la drepturi, resurse și servicii pentru comunitățile de romi, de la disparități în ceea ce privește accesul la asistență medicală și oportunități educaționale până la inegalități în ceea ce privește locuirea și ocuparea forței de muncă. (ERGO, 2023)

Reconcilierea este o practică care vizează sprijinirea politicilor de redistribuire esențiale pentru crearea unui sentiment de apartenență națională și stabilitate politică prin crearea de strategii de incluziune și realizarea justiției. (CMI, 2005)

Responsabilizarea este procesul de creștere a puterii economice, politice, sociale, educaționale, de gen sau spirituale a indivizilor și comunităților. (CoE, 2014)

Termenul de **reparații** este adesea folosit în cadrul inițiativelor care au ca scop restabilirea relațiilor dintre coloniști (state) și popoarele indigene (grupuri minoritare). Statele sunt obligate prin lege să recunoască și să abordeze încălcările

generalizate sau sistematice ale drepturilor omului, mai ales atunci când sunt responsabile pentru aceste încălcări sau nu a depus eforturi semnificative pentru a le preveni. Inițiativele de reparare a prejudiciilor își propun să remedieze daunele cauzate de aceste încălcări. Aceste inițiative pot consta în compensarea pierderilor suferite, contribuind astfel la depășirea unor consecințe ale abuzurilor. De asemenea, ele pot viza îmbunătățirea viitorului, prin oferirea de servicii de reabilitare și creșterea calității vieții pentru victime, și pot contribui la abordarea cauzelor profunde care stau la baza abuzurilor. Prin acordarea de despăgubiri, se recunoaște public faptul că victimele sunt titulari de drepturi și au dreptul la reparații. (ENAR, 2022)

Romii sunt cea mai mare minoritate etnică din Europa. Populația romă este originară din India și a migrat în Europa în valuri, în urmă cu sute de ani. În majoritatea comunităților de romi, termenul ț***n, folosit adesea în mod interschimbabil pentru a se adresa persoanelor de etnie romă, este o insultă etnică ofensatoare. (ERRC)

Romanipen reprezintă fundamentele identității romilor (conceptul de a fi rom) (CoE, 2014) și tradițiile sale culturale (ERIAC, 2021).

Sărăcia structurală reprezintă un fenomen în care sistemul de clasă se reproduce în timp, iar organizarea economiei și discriminarea instituțională sunt recunoscute ca factori contribuitori, împreună cu accentuarea izolării sociale în comunitățile marginalizate. (CoE, 2014)

Segregarea rasială reprezintă separarea oamenilor în grupuri rasiale/etnice în viața de zi cu zi. Ea se poate aplica la activități cum ar fi mâncatul într-un restaurant, mersul la școală, mersul cu autobuzul, procesul de închiriere sau de cumpărare a unei locuințe etc. (CoE, 2014)

Tokenismul reprezintă o practică de a realiza un gest mic sau simbolic pentru a promova incluziunea membrilor din grupurile minoritare, în special prin angajare, pentru a crea impresia de egalitate rasială/etnică la locul de muncă. De obicei, existența unei figuri reprezentative din punct de vedere rasial/etnic în cadrul organizației este menită să sugereze o atmosferă de incluziune socială și să ofere o reprezentare simbolică grupurilor rasiale. (ENAR, 2022)

Vecinătate (Nachbarschaften) este o instituție socială, construită pe principiile ajutorului reciproc și al respectului pentru ceilalți, inițial instituită de sași în satele din sudul Transilvaniei. Astăzi, poate fi considerată o formă de organizare comunitară locală, centrată pe proximitate spațială și / sau culturală.

RESURSE SUPLIMENTARE (pe tipuri de resurse)

Resurse academice și intersecționale

Jurnalul Critical Romani Studies, https://crs.ceu.edu/index.php/crs
Programul de Studii Rome al CEU, https://www.youtube.com/@ceuromanistudiesprogram8183/playlists
Fundația Desiré, *Jurnalul Nev Sara Kali*, https://www.desire-ro.eu/?page_id=78
Rețeaua ERGO, *Instrucțiuni pentru combaterea antițigănismul*, https://ergonetwork.org/wp-content/uploads/2024/02/Ergo-2023-guidelines_V5.pdf
Fundación Secretariado Gitano, *Antițigănism*, https://www.gitanos.org/centro_documentacion/herramientas/cajas/antigypsyism.html.en
Paulo Freire, 1968/2018. *Pedagogia oprimaților*, SUA: Bloomsbuy Publishing.
ISPMN, *Proiecte și resurse pentru romi*, https://ispmn.gov.ro/proiecte/5
Biblioteca Feministă Romnja, https://romnjafeministlib.com/
Colectivul Feminist Rom, *Blogul Feminist al Romilor*, https://www.romanifeministcollective.com/
Jurnalul Romani Studies, https://www.liverpooluniversitypress.co.uk/journal/rost

Resurse culturale și educaționale

Podcastul *O perspectivă romă*, https://aromaperspective.podbean.com/
Cu alte cuvinte, *Cărți pentru copii*, https://www.cualtecuvinte.com/ro/diversitate
ERIAC, https://eriac.org/barvalipe-university-first-course/
Gheorghe Carmen, Bănică Cerasela (eds), 2024. *Ghid de intervenție pentru cazuri de căsătorii între copii / căsătorii forțate. Metode de intervenție și recomandări*, Kanton Basel-Stadt, https://e-romnja.ro/rapoarte/resurse/#flipbook-df_2958/1/
Ionel Cordovan blog, 2021, *Predarea limbii Rromani cu ajutorul facebook și youtube*, https://ionelcordovan.blogspot.com/2021/07/preadarea-limbii-rromani-cu-ajutorul.html
CNCR - RK, https://ikultura.ro/

RED blog, Limba Romani, https://edubh.ro/upload/red/
Bibliografie Romă, https://www.bibliografieroma.com/
Romani Phen, https://www.romnja-power.de/en/video-3/
RomArchive, https://www.romarchive.eu/en/
Baza de date ROMLEX, http://romani.uni-graz.at/romlex/
Editura Sigma, *Manuale de limba rromani*, https://editurasigma.ro/product-category/carte-scolara/carte-pentru-minoritati/limba-rromani/
Muzeul Virtual al Culturii Romilor, https://romanomuseum.com/

Practici de dezvoltare

E-Romnja, S.O.R.A. Method, https://e-romnja.ro/interventie-comunitara-feminista/
NMS, *Cartea Folosește-ți talanții!*, https://nms.no/wp-content/uploads/2019/01/useyourtalents_fullbook.pdf
Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi, https://romacenter.ro/despre-noi/
Agenția de Dezvoltare Comunitară Împreună, https://www.agentiaimpreuna.ro/

Resurse istorice

CoE, *Istoria romilor, Muntenia și Moldova*, https://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/FS2/2.2_wallachia-moldavia_english.pdf
Podcast Damian Drăghici, *Istoria romilor prezentată la Harvard de lectora Madga Matache*, https://youtu.be/S1Yli_niDr0?feature=shared

INSHR-EW, *Holocaust*, https://www.inshr-ew.ro/portfolio-item/imagini-din-trecut-holocaustul-din-sibiu/
Freedom House România, https://www.facebook.com/FreedomHouseRO/videos/197508090073642
MapRom, https://maprom.se/
CNCR - RK, *Sclavia romilor în Principatele Române: o perspectivă comparativă* https://ikultura.ro/conferinte-evenimente/roma-slavery-in-the-romanian-principalities-a-comparative-perspective/
Podcastul *Obiceiul Pământului*, https://www.dor.ro/obiceiulpamantului/
RomArchive, *Mișcarea romilor din România*, https://www.romarchive.eu/en/roma-civil-rights-movement/roma-movement-romania/
Roma Education Fund, 2022, *Holocaustul Romilor în manualele școlare, între notă de subsol și informație seacă*, https://romaeducationfund.ro/holocaustul-in-manualele-scolare-intre-nota-de-subsol-si-informatie-seaca/
Roma Interbellum, https://arts.st-andrews.ac.uk/romainterbellum/
RomStoria, https://www.youtube.com/@romstoria8677
Biblioteca Holocaustului din Viena, https://www.theholocaustexplained.org/life-in-nazi-occupied-europe/oppression/roma/
Sandu Mariana, 2005. *Romii. Repere în istorie*, București: Vanemonde,
https://www.oportunitatiegale.ro/pdf_files/Romi%20-%20repere%20istorice.pdf

Resurse juridice

CRJ, *Resurse antidiscriminare*, https://www.crj.ro/antidiscriminare/resurse-antidiscriminare/
CNCD, *Ce este discriminarea?*, https://www.cncd.ro/ce-este-discriminarea/
Systemic Justice, *Strategic litigation: a guide for legal action [Litigii strategice: un ghid pentru acțiunea în justiție]*, https://systemicjustice.ngo/community-toolkit/
VeDem Just, *Ghid de educație juridică în limba romani*, https://vedemjust.ro/edjur-rromani/

Resurse religioase

Biblia în limba Romani baltică, https://www.bible.com/versions/2605-ROMBALTR-biblija-pe-baltitko-romani-ib-romanes-2019 (cu versiuni de aplicații, inclusiv versiunea pentru copii)
Rupeți orice jug, *Romani, Carpați: Le Devleskero Lav Andre Romaňi Čhib 2019* (Noul Testament+) https://breakeveryyoke.com/carpathian-romani
Rupeți orice jug, *Limba Romani Carpatică: Traduceri biblice în limbile minorităților etnice din România* https://breakeveryyoke.com/romania
Biblia pentru copii în limba română, http://www.roma-service.at/kinderbibel.shtml
Paulo Freire, https://freire.org/paulo-freire-biography
Conferința episcopală germană, https://www.dbk.de/ueber-uns/seelsorge-fuer-roma-sinti-und-verwandte-gruppen
Kestiuni Rome, https://youtu.be/nI3QyULsvtg?feature=shared
Noul Testament în limba română, https://sacred-texts.com/bib/wb/rmi/index.htm
Sunetul rugăciunilor, 2023, *Sfânta Liturghie în limba romani*, https://youtu.be/AQV8MnTmu8g?feature=shared
Trinitas TV, Misiunea Bisericii în rândul romilor, https://youtu.be/1ip1RbD9u8c?feature=shared
Consiliul Mondial al Bisericilor, https://www.oikoumene.org/resources/documents/report-of-the-general-secretary-to-the-wcc-central-committee-june-2023
Wycliffe România, *Traducerea Bibliei în Romani standard*, https://biblia-rromani.ro/en/1002-2/ (RO, EN, Hu)
YWCA, https://www.ywca.org/

BIBLIOGRAFIE

***, 2016, *Frâncești. Călușari pe Drumul Doamnei*, Muzeul Astra și ArheoSib, https://youtu.be/Cj3o3P6m2ZU?feature=shared

Anusavice John, 2016, State Sponsored Collective Injustice: Reparations for Roma [Injustiția colectivă sponsorizată de stat: Despăgubiri pentru romi] pe *blogul FXB Center for Health & Human Rights at Harvard University*, https://fxb.harvard.edu/2016/04/22/state-sponsored-collective-injustice-reparations-for-roma/

Bițu Nicoleta, Morteanu Crina, 2009. *Drepturile copilului sunt negociabile? Cazul mariajelor timpurii în comunitățile de romi din România*, București: UNICEF România.

Boisi Center for Religion and American Public Life (BCRAMPL), 2022, *How Secularization Impacts Religion: A conversation with Nancy Ammerman and José Casanova* [Cum influențează secularizarea religia: O conversație cu Nancy Ammerman și José Casanova], https://youtu.be/RAgd4QmVWKA?feature=shared

Bunescu Sorina, Dobre Sânziana, 2018. *Photovoice. O metodă de implicare a publicului în influențarea deciziilor publice. Manual de aplicare*, București: Centrul de Resurse pentru Participare Publică, https://cere.ong/wp-content/uploads/2018/07/Manual_PV_web.pdf

Centrul Național de Cultură a Romilor - Romano Kher, 2022, Conferințe - *Sclavia romilor în Principatele Române*, https://www.youtube.com/watch?v=WPX-pU89SMo&list=PLd4xFL8qA3GO66wFa_SH8hV2VzNnjiSIB

Centrul pentru Resurse Juridice, 2017. *Harta excluziunii în școala românească*, http://www.educatiefaradiscriminare.ro/articole/harta-excluziunii-scoala-romaneasca/

Ciorbea Valentin, 2020. *Mănăstirea dintr-un lemn. Un complex monahal unic în România. Monografie istorică*, București: Editura Academiei Oamenilor de Știință din România.

Dumitru Maria, 2022. *Broșură privind combaterea discursului instigator la ură. Minoritatea romă*, București: Centrul de Resurse Juridice, https://www.crj.ro/wp-content/uploads/2023/07/ENG-Material-informativ-romi-online.pdf

Dohotaru Adrian, 2023, Gândire Critică și Autonomie în *Vatra*, https://revistavatra.org/2024/02/10/adi-dohotaru-gandire-critica-si-autonomie/

E-Romnja, 2018. *Grass Roots Work. Un model de implicare civică pentru femeile rome*, București, https://e-romnja.ro/interventie-comunitara-feminista/

E-Romnja, 2023, *Intersecționalitate*, https://e-romnja.ro/intersectionalitate/

FEANTSA, 2020. Roma Experiences of Homelessness in Europe, în revista *Homeless in Europe*, https://www.feantsa.org/public/user/Resources/magazine/2020/Winter%20Roma/FEA_008-20_magazine_winter_v3.pdf

Fundația Desiré, 2024, *Educație*, Cluj-Napoca: https://www.desire-ro.eu/?page_id=36

Ignătoiu-Sora Emanuela, Mastellari Jonathan, Oprea Roxana, Toiviainen Marjaana, 2021. *Intersecționalitate. Manual de formare*, București.

Mariș Ion, 2013. *O altă cronică a Sibiului 1930-2000*, Sibiu: Armanis.

Matache Margareta, 2016, Word, Image and Thought: Creating the Romani Other [Cuvânt, imagine și gândire: Crearea Romului Alterizat] pe *blogul FXB Center for Health & Human Rights at Harvard University*, https://fxb.harvard.edu/2016/10/05/word-image-and-thought-creating-the-romani-other/

Matache Margareta, 2017, The Legacy of Gypsy Studies in Modern Romani Scholarship [Moștenirea studiilor țigănești în cercetarea romană modernă] *pe blogul FXB Center for Health & Human Rights at Harvard University*, https://www.huffpost.com/entry/the-legacy-of-gypsy-studies-in-modern-romani-scholarship_b_58253d92e4b02b1f52579f3a?timestamp=1479138689015

Necula Ciprian, 2023, De ce Europa are nevoie de romi pentru a-și impulsiona economia, în *AlJazeera*, https://www.aljazeera.com/opinions/2023/5/22/why-europe-needs-roma-to-drive-its-economy

Ochii Minții, 2024, *Istoria Romilor: Sclavia în Principatele Române I și II, Istoria după Marea Unire*, https://www.youtube.com/@OchiiMintii

Paleologu Theodor, 2024, *Istoria romilor în România*, invitat Ciprian Necula, https://www.youtube.com/live/UzuxB4D17zw?feature=shared

Puxon Grattan, 2023, Primul Congres Mondial al Romilor, în *blogul Congresului Mondial al Romilor*, https://www.worldromacongress.org/index.php/component/content/article/the-first-world-roma-congress?catid=8&Itemid=119

Rasche Jenny, Blank Susanne, 2022. "Wie viele wollt ihr denn noch abfüttern?". Ein Bericht aus der Sozialen Arbeit mit Rom*nja-Familien in Siebenbürgen ["Câți mai vreți să hrăniți?" Un raport din activitatea socială cu familiile de romi din Sibiu] în Vogel Janka și Buzoianu Cătălin (eds), 2022. *Soziale Arbeit Mit Migrantischen Rom*nja. Praktische und theoretische Perspektiven aus Europa* [Asistență socială cu romii migranți. Perspective practice și teoretice din Europa], Pécs: Bolkoprint Kft , pp. 88-115.

Safta-Zecheria Leyla, 2020, Ce este metoda fotografiei vorbite și cum o putem folosi în cercetări participative de aproape și de departe? pe *blogul Antropedia*, https://antropedia.com/sfertulacademic/leyla-safta-zecheria-ce-este-metoda-fotografiei-vorbite-si-cum-o-putem-folosi-in-cercetari-participative-de-aproape-si-de-departe/

Stoiciu Victoria, 2022. *Broșură pentru combaterea discursului instigator la ură*, București: Centrul de Resurse Juridice, https://www.crj.ro/en/booklets-on-combating-hate-speech/

Străuțiu Eugen, 2000. *Sibiul între medieval și modern*, Sibiu: Etape.

Toderiță Alexandra, Damian Alexandru, Damian Alexandru, Ganea Oana, 2018. *Incluziunea romilor din mediul rural; dimensiunea socială a fondurilor europene pentru dezvoltare rurală 2014-2020 în România, CRPE Policy Memo #73*, București: Centrul Român de Politici Europene, https://www.crpe.ro/wp-content/uploads/2018/12/CRPE-Policy-Memo-73_Incluziunea-romilor-in-rural.pdf

Folosește-ți talanții!, 2024, www.useyourtalents.net/about-uyt/

Watkins Tessa, 2021, *Roata privilegiilor și a puterii*, https://just1voice.com/advocacy/wheel-of-privilege/

Finanțat prin Programul de cercetare asociat Granturilor Norvegiene (2014-2021)

Titlul proiectului: “Rolul religiei și al actorilor religioși pentru incluziunea socială a romilor: către o abordare participativă”
Codul proiectului: PARI - RO-NO-2019-0586

Data publicării: Aprilie 2024
Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a Norway Grants sau a Guvernul României.

Material distribuit gratuit